

शुक्राचार्यविरचित शुक्रनीत्यां राजधर्मः

शुक्रनीतಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಪಠ್ಯ - ಪೀಠಿಕೆ, ಅನುವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ
(ಬಿ.ಸಿ.ಎ/ಬಿ.ಎಚ್.ಎಮ್. ಮೂರನೆಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ)

Rajadharm in Shukraneeti
with Sanskrit text, translation and notes
(For III Semester BCA/BHM Students)

ಸಂಪಾದಕರು

ಡಾ|| ಕೆ. ಆರ್. ಕುಮುದವಲ್ಲಿ
ಡಾ|| ಎಮ್.ಆರ್. ಪದ್ಮಜಾ

ಪ್ರಸಾರಾಂಗ:

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ, ಬೆಂಗಳೂರು- ೫೬೦೦೦೧

Rajadharma In Shukraneeti: A prescribed text book in Sanskrit for III semester BCA/BHM Degree classes, Bengaluru City University. Edited by Dr. K. R. Kumudavalli, H.O.D. of Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Basavanagudi, Bengaluru-04, and Dr. M.R. Padmaja, H.O.D. of Sanskrit, Ramaiah College of Arts, Science and Commerce, Mattikere, Bengaluru-54.

Published by: Prasaranga,
Bengaluru City University,
Central College Campus,
Dr. B.R. Ambedkar Veedhi,
Bengaluru-560001

Pages:

Price:

Printed at: Prasaranga,
Bengaluru City University,
Bengaluru-560001

ಮುನ್ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು ೨೦೨೦-೨೧ ನೇ ಸಾಲಿನ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಿಂದ ಬಿ.ಸಿ.ಎ/ಬಿ.ಎಚ್.ಎಮ್. ಪದವಿ ತರಗತಿಗಳ ಮೂರನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಶುಕ್ರನೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಪಠ್ಯವನ್ನಾಗಿ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಶುಕ್ರನೀತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯರ ಆಡಳಿತ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ನೆರವಾಗಲಿದೆ ಎಂಬ ಆಶಯದಿಂದ ಇದರ ಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಶುಕ್ರನೀತಿಯಲ್ಲಿನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಕ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವೃಂದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲಪಠ್ಯ, ಪೀಠಿಕೆ, ಕನ್ನಡ ಹಾಗೂ ಆಂಗ್ಲ ಅನುವಾದ, ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳ ಸಹಿತ ಡಾ|| ಕೆ. ಆರ್. ಕುಮುದವಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಡಾ|| ಎಮ್.ಆರ್. ಪದ್ಮಜಾ ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನನ್ನ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಪಂಕಜನಯನ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಹಾರ್ದಿಕ ವಂದನೆಗಳು. ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಶ್ರಮವಹಿಸಿದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಹಾಗೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುವರೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಜಾಫೆಟ್

ಉಪ ಕುಲಪತಿಗಳು

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವು ಕಾವ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ , ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇವುಗಳ ವಿಷಯವೈವಿಧ್ಯತೆ ಅಚ್ಚರಿ ಮೂಡಿಸುವಂಥಹುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಳವಾದ ಚಿಂತನೆ, ಆಮೂಲಾಗ್ರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಭಾರತೀಯರು ಪಡೆದಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ನಾವು ಅರಿಯಬಹುದು. ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಬಹಳ ಅವಶ್ಯವಾದುದು.

ಪ್ರಮುಖವಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಶುಕ್ರನೀತಿಯು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೀತಿ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಡಳಿತ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನು ತನ್ನ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಚಾರಗಳು ಇಂದಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಬಹಳ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಠ್ಯಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ, ರಾಜ್ಯತತ್ವಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಇಂದಿನ ಯುವ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇದು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಬಹುದು ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಆಶಯ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಠ್ಯಭಾಗವು ಪೀಠಿಕೆ, ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶ್ಲೋಕಗಳು, ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ, ಆಂಗ್ಲಾನುವಾದ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ಪಠ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ನಾವು ಕೆಲವು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದ್ದೇವೆ. ಡಾ|| ಸಿ. ಶಿವರಾಜುರವರ 'ಶುಕ್ರನೀತಿ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಅನುವಾದ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೊ. ಬಿನಾಯ್ ಕುಮಾರ್ ಸರ್ಕಾರ್ ಮತ್ತು ಡಾ|| ಕೃಷ್ಣಲಾಲ್‌ರವರು ಸೇರಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ "The Shukraneeti" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೇವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಡಾ|| ಮಹೇಂದ್ರ ಮಿತ್ತಲ್ ರವರ ಹಿಂದಿ ಅವತರಣಿಕೆಯ 'ಶುಕ್ರನೀತಿ' ಮತ್ತು ಪಂ. ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಶಂಕರಮಿಶ್ರರವರ ಹಿಂದೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಹಿತವಾದ 'ಶುಕ್ರನೀತಿಃ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದ್ದೇವೆ. ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಹೃದಯಪೂರ್ವಕ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಚಿರಋಣಿಗಳು.

ಭಾಷಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹಕರಿಸುವ ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಜಾಫೆಟ್ ರವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ನಮನಗಳು. ಶುಕ್ರನೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಮಿಸಿ ಅದರ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ನೀಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಪಂಕಜನಯನರವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಇತರ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಗೂ ನಮ್ಮ ಧನ್ಯವಾದಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರಿಗೂ, ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಂತಸದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಸಾರ್ಥಕ.

ಡಾ|| ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

ಮತ್ತು

ಡಾ|| ಎಮ್.ಆರ್. ಪದ್ಮಜಾ

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ
1. ಮುನ್ನುಡಿ	3
2. ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ	4
3. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ	6
4. Introduction	20
5. ಪ್ರಥಮ ಅಧ್ಯಾಯ(ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಭಾಗ)ರಾಜ್ಯತತ್ವಗಳು	35
6. ದ್ವಿತೀಯ ಅಧ್ಯಾಯ(ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಭಾಗ)ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು	41
7. ಕನ್ನಡಾನುವಾದ -ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ	45
8. ಕನ್ನಡಾನುವಾದ -ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ	52
9. Translation in English Chapter-1	56
10. Translation in English Chapter-2	61
11. Notes	64
12. ಮಾದರಿ ಪ್ರಶ್ನೆಪತ್ರಿಕೆ/Model question paper	73

ಶುಕ್ರನೀತಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಮುಖ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಆಡಗಿರುವ ಜ್ಞಾನ ಭಂಡಾರ ಅಪಾರವಾದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಇತಿಹಾಸವೇ ಆಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ ಬಹು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿ. ಇಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವವು ಅನುಪಮವಾದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯವು ವೇದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಸಂಸ್ಕೃತ ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿವೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿಂದು ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೇದ ಸಾಹಿತ್ಯ. ಸಂಹಿತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆ

ರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಂಬ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನನಿಧಿ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು. ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಕಂಡುಬರುವ ನಮ್ಮ ಋಷಿಗಳ ವಿಚಾರಗಳು, ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಾರ್ಗಗಳು ಕೇವಲ ಒಂದು ದೇಶ, ಕಾಲ, ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ದೇಶ, ಕಾಲ, ಜನಾಂಗಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹುದು. ನಮ್ಮ ನೈತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಆದರ್ಶಗಳಿಗೆ ಮೂಲಾಧಾರವಾದುದು ಈ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ. ವಿಶ್ವದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಉದಯವಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಋಷಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಭವ್ಯವಾದ ಜೀವನದರ್ಶನವನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಅರಿಯಬಹುದು.

ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೇ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾದವು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ತಲುಪಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೇ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಗಳೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆನಂತರ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಷ್ಟೇ ಮಹತ್ವ ಉಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಸವತ್ತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಷ್ಟು ಪೂಜ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ, ಚಂಪೂ, ನಾಟಕ, ಸುಭಾಷಿತ ಮೊದಲಾದ ಶೈಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ ರಾಶಿಯಿಂದ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಿಯವೂ ಆಗಿದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಭಾಷೆ. ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಭಾಷೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಲೌಕಿಕ ವಿಚಾರಗಳೆರಡೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರೆತಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಲೌಕಿಕ ವಿಚಾರದ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹತ್ವದ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಇವು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಪಾರವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾವ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ,

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿ, ಸಂಗೀತ ಶಾಸ್ತ್ರ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ಸತ್ವಯುತ ಹಾಗೂ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಛಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ:

श्रुतिस्मृत्युदित धर्ममनुतिष्ठन् हि मानवः ।

इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्यचानुत्तमं सुखम् ॥

ಶೃತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ವೇದಗಳು ಹಾಗೂ ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ‘कदाचित् लभते जन्म मानुषं पुण्यसंश्रयात् ।’ ‘नरत्वं दुर्लभं लोके’, ‘जन्तूनां नरजन्म दुर्लभम् ।’ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮಾನವ ಜನ್ಮದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ. ಈ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ ದುರ್ಲಭವಾದುದು. ಪುಣ್ಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಮಾನವ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ‘ಧರ್ಮ’ದ ಆಚರಣೆಯು ಬಹುಮುಖ್ಯ. ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಧರ್ಮವು ಬುನಾದಿಯಾಗಿದ್ದು ಮೋಕ್ಷವು ಪರಮಗುರಿಯಾಗಿದೆ. “धर्मार्थकाममोक्षाः” ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವೇ ಮೊದಲನೆಯದು. ಕೊನೆಯ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ಸಾಧನೆಗೆ ಧರ್ಮವು ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಆಚರಣೆಯು ಬಹು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದು. ಧರ್ಮದ ಜೊತೆಗೇ ಅರ್ಥಕಾಮಗಳೂ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದವು. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದನೆ ಧರ್ಮದ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಉಂಟಾಗಬೇಕು. ಈ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಅರ್ಥ-ಕಾಮಗಳೂ ಅಷ್ಟೇ ಅವಶ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇವು ಮಾನವನ ಜೀವನದ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳು, ಅವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು.

ಮೊದಲನೆಯ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ‘ಧರ್ಮ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ‘धृ’ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. धृ-धारणे, पोषणे ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ‘धर्म’ ವು ಮನುಷ್ಯನ ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ, ಆತ್ಮೋನ್ನತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. “धारणात् धर्मः”, “धर्मो धारयति प्रजाः”, “धार्यते इति धर्मः” ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಕ್ಯಗಳು ಧರ್ಮದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. “धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा”, “धर्मो सर्वं प्रतिष्ठितम्”, “अभ्युदय निःश्रेयसहेतुः धर्मः”, “धर्मः श्रेयः समुद्दिष्टम्” ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಧರ್ಮದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ “ಧರ್ಮ”ವನ್ನು ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಇಂತಹ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಧರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳೇ ಪರಮಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ.

धर्मं जिज्ञासमानानां प्रमाणं परमं श्रुतिः।

द्वितीयं धर्मशास्त्राणि तृतीयं लोकसंग्रहः ॥ (महाभारतम्)

ಧರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವವರಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣ. ಆನಂತರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಸಜ್ಜನರ ಸದಾಚಾರವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ - ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮದ ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅರಿತು ಧರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಲಾದ ಕೃತಿಗಳೇ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಈ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ರೀತಿ, ನೀತಿ, ನಿಯಮಗಳ ಜೊತೆಗೇ ಕರ್ತವ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ ಸೂತ್ರಗಳು, ಗೃಹ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು, ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳು, ಸ್ಮೃತಿಗಳು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಪುರಾಣಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮುಖವಿಷಯಗಳೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲವನ್ನು ಮೊದಲಿಗೆ ನಾವು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ 'ಕಲ್ಪ' ದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ಶ್ರುತಸೂತ್ರಗಳು, ಗೃಹ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು, ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳು ಹಾಗೂ ಶುಲ್ಪ ಸೂತ್ರಗಳು. ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳು ಕಲ್ಪದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚಾರ, ಕರ್ತವ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಹಾಗೂ ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೇ ರಾಜಧರ್ಮದ ವಿವೇಚನೆಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ರಾಜ-ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಂಬಂಧ, ವ್ಯವಹಾರ ನಿಯಮಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಾನಗಳು ಇವು ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಶೇಷ ಅಂಶಗಳು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು, ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಬಾರದು, ಸತ್ಯಪರರಾಗಿ ಇರಬೇಕು, ಅಸತ್ಯದಿಂದ ದೂರವಾಗಬೇಕು, ಜೀವನದ ಗುರಿ ಉನ್ನತವಿಚಾರಗಳ ಕಡೆ ಇರಬೇಕು, ಕೆಟ್ಟವಿಚಾರಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬಾರದು. ಇವುಗಳ ಪಾಲನೆಯಿಂದ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಜೀವನ ಉನ್ನತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆದರ್ಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಗುರಿ. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಾವು ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳು - 'स्मृति' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಎಂದು. 'स्मर्यते इति स्मृतिः।'

'स्मर्यते वेदार्थः अनया ।' ಅಂದರೆ ಯಾವುದರಿಂದ ವೇದಾರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದೇ ಸ್ಮೃತಿ. ವೇದಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ಹಾಗೂ ಬೋಧನೆ ಈ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದುವೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ವೇದಜ್ಞರಾದ, ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೈದಿಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡು, ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ವೇದದ

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಋಷಿಗಳೇ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಬರಹರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಋಷಿಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಸ್ಮರಣೆಯೇ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಎನ್ನಬಹುದು. ವೇದಾರ್ಥ ಸ್ಮರಣ ರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂದೂ, ವೇದಜ್ಞರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದಾನುಸಾರಿಯಾಗಿಯೇ ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದೂ ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ.

श्रुतिं पश्यन्ति मुनयः स्मरन्ति च तथा स्मृतिम् ।

तस्मात् प्रमाणमुभयं प्रमाणैः प्रतिथं भुवि॥

ಬಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಶೃತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಾಳಿದಾಸನೇ ಮೊದಲಾದ ಕವಿಗಳು - “श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्” (रघुवंशम्) ಎಂಬ ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವೈದಿಕ ಕಾಲದ ನಂತರದ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಜವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೊಳಪಡಿಸುವ ಆವಶ್ಯಕತೆ ತೋರಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ -ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟಾಯಿತು. ಇದು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ತೋರಿತು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅನೇಕ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳೂ ಈಗ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮೊದಲಿಗೆ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದವು. ಇವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪದ್ಯಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು - ಗೌತಮಧರ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ, ಬೋಧಾಯನಧರ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ, आपस्तम्भधर्मसूत्राणि, वसिष्ठधर्मसूत्राणि, हारीतधर्मसूत्राणि ಮೊದಲಾದವು. ಆ ನಂತರ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದವು. ಇವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇವು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿಯೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವು -आचार, व्यवहार, ಮತ್ತು प्रायश्चित्ता ಪ್ರಮುಖವಾದ ಕೆಲವು ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳು- मनुस्मृतिः, याज्ञवल्क्यस्मृतिः, नारदस्मृतिः, पराशरस्मृतिः, कात्यायनस्मृतिः, गौतमस्मृतिः, बृहस्पतिस्मृतिः ಮೊದಲಾದವು.

ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳೂ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಆಗಿನ ತಮ್ಮ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರೂ ಅನೇಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿವಿಧ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿರುವ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರೈವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳು ಮನುಷ್ಯಜೀವನದ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಪ್ರಮುಖವೂ, ಅತಿಅವಶ್ಯಕವೂ ಆಗಿದ್ದವು. ಸಮಾಜದ ಸುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರವಾದುದು. ಇಂದಿಗೂ ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನ, ಆಚರಣೆ, ಸಂಶೋಧನೆಯು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ಲೌಕಿಕಸಮಾಜದ ಕಾನೂನು, ಕಟ್ಟಳೆ, ವ್ಯವಹಾರ, ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅರಿಯಲು ಈ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳು ಬಹು ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಾವು ಮುಂದೆ ಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗವತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದು ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರೆದು ಗದ್ಯಪದ್ಯಾದಿ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಈ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜಕೀಯ, ರಾಜಧರ್ಮಾದಿ ವಿಷಯಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಯನ್ನೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಶುಕ್ರನೀತಿ, ಕಾಮಾಂದಕ ವಿರಚಿತ ಕಾಮಾಂದಕೀಯ ನೀತಿಸಾರ ಇವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಇಂದು ನಮಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಕೃತಿಗಳು.

ರಾಜಧರ್ಮದ ಕಲ್ಪನೆ - ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಕಲ್ಪ, ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳೂ ಇವುಗಳ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬುದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೇ ಉಗಮವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತಾ ಬೆಳೆದುಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ತ್ವಗಳ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ನಾವು ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದುವರೆದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಮಾಯಣ , ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋಡಬಹುದು. ಮಹಾಭಾರತದ ಶಾಂತಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ದೀರ್ಘವಾದ ವಿಚಾರಗಳು, ಚಿಂತನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಮಹಾಭಾರತದಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಆದರ್ಶ ರಾಜ್ಯದ ಕುರಿತ ದೃಷ್ಟಿಯು ಬಹಳ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಾರತದ ರಾಜಕೀಯ ಚಿಂತನೆಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಆದರ್ಶರಾಜ್ಯವೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಬಹಳ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಭಾವ ಎಷ್ಟೆಂದರೆ ಆದರ್ಶರಾಜ್ಯದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ನಾವು ಇಂದಿಗೂ “ರಾಮರಾಜ್ಯ” ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತೇವೆ. ಉತ್ತಮ ಸಂಘಟನಾತ್ಮಕ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಇಂದಿಗೂ ರಾಮರಾಜ್ಯವು ಭಾರತದ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತವಲಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು . ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಘಟನೆ (Political organisation of the nation) ಎಂಬ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಸಂಪತ್ಕೃತಿವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಇವೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಇತರ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ

ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಒಂದೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗೃಹಿತವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಕೇವಲ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಳಗೊಂಡಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಗಳು ಬಹು ಕಡಿಮೆ.

ರಾಜನ ಅಧಿಕಾರ, ಆಡಳಿತ, ಸರಕಾರ, ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯದಿಂದ ಬರುವ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ, ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು, ಸಚಿವರೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನಿಯೋಜನೆ ಹಾಗೂ ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯ ಮೊದಲಾದವು, ಸೈನ್ಯ, ಆಡಳಿತಯಂತ್ರದ ವಿವಿಧ ವಿಭಾಗಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಹಳ್ಳಿಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನೀಯ ಸಂಘಗಳು, ಆದಾಯ, ಖರ್ಚು, ವ್ಯಾಪಾರ, ಉದ್ಯಮ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಆರೋಗ್ಯ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಪರಾಧ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷೆ, ಯುದ್ಧ, ಶಾಂತಿ, ಅಂತರ ರಾಜ್ಯ ಸಂಬಂಧ, ಕೋಶ ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ರಾಜಕೀಯ, ಆಡಳಿತ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳು ವೇದ-ಇತಿಹಾಸ-ಪುರಾಣ-ಕಾವ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದೆಡೆ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವಿಷಯವಾರು ವಿಂಗಡಿಸಿ ರಚಿಸಲಾದ ಕೃತಿಗಳು ಬಹು ಕಡಿಮೆ. ಹೀಗೆ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ. ಕಾರಿಕಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೇ ಶ್ಲೋಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ಮತ್ತೆರಡು ಕೃತಿಗಳು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶುಕ್ರನೀತಿ ಹಾಗೂ ಕಾಮಾಂದಕಮುನಿಯ ಕಾಮಾಂದಕೀಯ ನೀತಿಸಾರ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು - ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಚಾರಗಳೇ ಮುಂದೆ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡಬಹುದು. ವೇದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ ವಿಧಿ-ನಿಷೇಧಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯೇ ಈ ನೀತಿಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನು ಇವುಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ ಈ ಮೂರು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹಾಗೂ ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. “ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೂಲಂ ಹಿ ಸ್ಮೃತಂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದಂ ಯತಃ” (1.5) ಹೀಗೆ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಗೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ಸಾಧನೆಗೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಧರ್ಮನೀತಿ ಮತ್ತು ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳು 1) ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನ ಪञ्चतन्त्रम् 2) ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತನ ಹಿತೋಪದೇಶಃ 3) ಭರ್ತೃಹರಿಯ ನೀತಿಶತಕಮ್ 4) ಸೋಮದೇವನ ಕಥಾಸರಿಸಾಗರಃ 5) ದಂಡಿಯ ದಶಕುಮಾರಚರಿತಮ್ 6) ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನ ಬೃಹತ್ಕಥಾಮಂಜರೀ 7) ಶುಕ್ರಸಪ್ತತಿಃ 8) ಕಲ್ಪಣನ ರಾಜತರಂಗಿಣಿ ಮೊದಲಾದವು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಲಾದ ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಗಳು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶುಕ್ರನೀತಿ ಮತ್ತು ಕಾಮಾಂದಕ ಮುನಿಯ ಕಾಮಾಂದಕೀಯ

ನೀತಿಸಾರ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿತವಾದ ಅಂಶಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ವಲಯಗಳಿಗೆ ಬಹು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಈ ಕೃತಿಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂರು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಬಹುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಶ್ವಮಾನ್ಯವಾದ ಕೃತಿ ಚಾಣಕ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ.

ಕೌಟಿಲ್ಯ - ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಮೂಲ ಹೆಸರು ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ. ಚಣಕನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸನ ಪುತ್ರನಾದ ಇವನು ಚಾಣಕ್ಯನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪಂಜಾಬ್‌ನಲ್ಲಿರುವ 'ಚಣಕ' ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ ಈತನಿಗೆ ಚಾಣಕ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದೆ. ಕುಟಲನೆಂಬ ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕ ಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೌಟಿಲ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯ ಕಾಮಾಂದಕನು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ನಿಜನಾಮಧೇಯವು ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ ಎಂದು ತನ್ನ ನೀತಿಸಾರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆಚಾರ್ಯ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ, ದ್ರಾಮಿಲ, ಮಲ್ಲನಾಗ, ಚಣಕಾತ್ಮಜ, ಪಕ್ಷಿಲಸ್ವಾಮಿನ್, ಅಂಗುಲ, ವರಾಣಕ, ಕಾತ್ಯಾಯನ ಎಂಬ ಇತರ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಚಾಣಕ್ಯನು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಂತರ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದನು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಂದವಂಶದ ರಾಜನಿಂದ ಅಪಮಾನಿತನಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನನ್ನೇ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣನಾದನೆಂಬುದು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಕೆಲಕಾಲ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿ ಅನಂತರ ನಂದರ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ ತನ್ನ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನೆಂದು ವಿಶಾಖದತ್ತನ ನಾಟಕ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 321 - 298 ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನೆಂದು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಧಾತುಕೌಟಿಲಿಯಮ್, ಕೌಟಿಲಿಯಮ್, ಚಾಣಕ್ಯರಾಜನೀತಿ: ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥ ಹೀಗೆ ಇತರ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸಮ್ ಎಂಬ ನಾಟಕದ ಕರ್ತೃವಾದ ವಿಶಾಖದತ್ತನು ಕೌಟಿಲ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಕೌಟಿಲ್ಯ: ಕುಟಿಲಮತಿ: ಸ ಷ ಯನ ।

ಕ್ರೋಧಾಗನೌ ಪ್ರಸಭಮದಾಹಿ ನಂದವಂಶ: ॥ (1-7)

ಯಾರು ತನ್ನ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಂದವಂಶವನ್ನೇ ಸುಟ್ಟನೋ ಅಂತಹ ಈತನೇ ಕುಟಿಲಮತಿಯಾದ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಎಂದು 'ಕೌಟಿಲ್ಯ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಸಮರ್ಥನೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಚಂಡವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಚಾಣಕ್ಯನು ಎಂದೂ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನೂ ಸಾಮ್ರಾಟನೂ ಆಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನಿಂದ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ

ಧನವನ್ನಾಗಲೀ, ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಆತ್ಮಗೌರವದಿಂದ ಜೀವಿಸಿದನೆಂದು ತನ್ನ ನಾಟಕದ ಮೂಲಕ ವಿಶಾಖದತ್ತನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದ ಚಾಣಕ್ಯನು ದೇಶದ, ಸಮಾಜದ ಒಳಿತನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ, ನೀತಿವಂತ ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮ ನಾಗರಿಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಚಾಣಕ್ಯಸೂತ್ರ, ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿದರ್ಪಣ ಎಂಬ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ರಾಷ್ಟ್ರಭಕ್ತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಚಾಣಕ್ಯನು ರಾಜ ಹಾಗೂ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ, ಸಮಾಜದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಅವರವರ ಕರ್ತವ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ನೀತಿ-ನಿಯಮಗಳು, ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತದ ವಿಚಾರಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ - ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಮೇರುಕೃತಿಯಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮೊದಲಿಗೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದ ಗೌರವವು ಮೈಸೂರಿನ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಡಾ|| ಆರ್. ಶಾಮಾಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯ (Mysore oriental research Institute) ದಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇವರು ಮೊದಲಿಗೆ 1909 ರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡಿದರು. ವಿಶ್ವದಾದ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಭಾರತೀಯ ಆಡಳಿತ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಇದರ ರಚನಾಕಾರನಾದ ಕೌಟಿಲ್ಯನೇ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಾಚೀನ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಂದ ಈ ಭೂಮಿಯ ಲಾಭ ಹಾಗೂ ಪಾಲನೆಗೋಸ್ಕರ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

“पृथिव्या लाभे पालने च यावन्त्यर्थशास्त्राणि पूर्वाचार्यैः प्रस्थापितानि प्रायशस्तानि संगृह्यत्यैकमिदमर्थशास्त्रं कृतम् ॥”

ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ರಚನಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಧಿಕರಣ, ಪ್ರಕರಣ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಕಾರಿಕೆಗಳೆಂಬ ವಿಂಗಡನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನೇ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 15 ಅಧಿಕರಣಗಳೂ, 180 ಪ್ರಕರಣಗಳೂ, 150 ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಮತ್ತು 380 ಕಾರಿಕೆಗಳೂ ಇವೆ. ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು 6000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

शास्त्रसमुद्देशः पञ्चदशाधिकरणानि सपञ्चाशदध्यायशतं । साशीति प्रकरणशतं षट्
श्लोकसहस्राणीति ॥

ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಮಗ್ರ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣವಾದ ವಿನಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಬಹುದು.

	15 ಅಧಿಕರಣಗಳು	180 ಪ್ರಕರಣಗಳು	150 ಅಧ್ಯಾಯಗಳು	380 ಕಾರಿಕೆಗಳು
1.	ವಿನಯಾಧಿಕರಣಮ್	1-18	1-21	1-48
2.	ಅಧ್ಯಕ್ಷಪ್ರಚಾರ:	19-56	22-57	49-120
3.	ಧರ್ಮಸ್ಥಿಯಮ್	57-75	58-77	121-151
4.	ಕಂಠಕಶೋಧನಮ್	76-88	78-90	152-174
5.	ಯೋಗವೃತ್ತಮ್	89-95	91-96	175-190
6.	ಮಂಢಲಯೋನಿ:	96-97	97-98	191-196
7.	ಷಾಙ್ಗುಯಮ್	98-126	99-116	197-285
8.	ವ್ಯಸನಾಧಿಕಾರಿಕಮ್	127-134	117-121	286-304
9.	ಆಭಿಯಾಸ್ಯತ್ಕರ್ಮ	135- 146	122- 128	305-312
10.	ಸಾಙ್ಗ್ರಾಮಿಕಮ್	147-159	129-134	313-324
11.	ಸಂಘವೃತ್ತಮ್	160-161	135	325
12.	ಆಬಲಿಯಸಮ್	162-170	136-140	326-330
13.	ದುರ್ಗಲಮ್ಬೋಪಾಯ:	171-176	141-145	331-340
14.	ಔಪನಿಷದಿಕಮ್	177-179	146-149	341-377
15.	ತನ್ತ್ರಯುಕ್ತಿ:	180	150	378-380

ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಾರಿಕಾರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯೆಯಮಹತ್ವ, ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ನ್ಯಾಯಾಲಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಆಡಳಿತಕ್ರಮ, ಆಡಳಿತಯಂತ್ರ, ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಕೋಶ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೃಷಿ, ಸೈನ್ಯ, ಯುದ್ಧ, ಶಾಂತಿ, ಲೋಹ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಪಶುಸಾಕಣೆ, ಆಚಾರ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಂಯೋಜನೆ ಕರ್ತವ್ಯ, ಧಾತು, ಕೋಟೆ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ 15 ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನೀಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಇಷ್ಟು ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಆಡಳಿತವಿಜ್ಞಾನ ಗ್ರಂಥದ ರಚನೆಯು ಒಂದು ಅದ್ಭುತವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯರ ಅಪೂರ್ವ ಜ್ಞಾನ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು ಎಂದು ನಾವು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಹರ್ಷಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ- ಭಾರತೀಯ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ಥಾನವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಇವರಿಗೆ ಉಷನಾ, ಕಾವ್ಯ, ಭಾರ್ಗವ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವಿಭೂತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕವೀನಾಂ ತಶನಾ ಕವಿ: (ಋ .ಗೀತಾ - ೧೦/೩೭) ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯಕವಿ ನಾನೇ ಆಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಶಾಂತಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಉಷನಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ನೀತಿಗಳ ಅನೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಅಧ್ಯಾಯಾನಾಂ ಕಾವ್ಯ: ಸಂಕ್ಷೇಪಮಬ್ರವೀತ್ |

ತಕ್ಷಾಸ್ತ್ರಮಮಿತ- ಪ್ರಜ್ಞೋ ಯೋಗಾಚಾರ್ಯೋ ಮಹಾಯಶಾಃ| ಮಹಾಭಾರತಮ್ - ಶಾ.ಪರ್ವ

ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಅಸುರಾಚಾರ್ಯನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಶುಕ್ರನು ಮಹರ್ಷಿ ಭೃಗುವಿನ ಪುತ್ರ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೌತ್ರ. ಈತನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು ಖ್ಯಾತಿ. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಶುಕ್ರನು ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಅಂಗೀರಸ ಋಷಿಯ ಬಳಿ ಪಡೆದನು. ಆನಂತರ ಋಷಿ ಗೌತಮರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿದನೆಂದು ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೃತಸಂಜೀವಿನೀ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ಈತನಿಗೆ ತನ್ನ ಮೊದಲ ಪತ್ನಿ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಯವ್ರತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಊರ್ಜಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ಜನ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರಿ ಜಯಂತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನಿ ಎಂಬ ಮಗಳು ಜನಿಸಿದಳು. ದೈತ್ಯರ ಗುರುವಾಗಿ ಅಸುರಾಚಾರ್ಯನೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನು ತನ್ನ ವಿಶೇಷವಾದ ಮೃತಸಂಜೀವಿನಿ ವಿದ್ಯೆಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭಾರತೀಯ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದ ಈತನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು- ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ ಕಚ, ರಾಜ ವೃಷಪರ್ವ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ಬಲಿ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ದಂಡ, ರಾಜ ಪೃಥು, ಶಂತನುವಿನ ಪುತ್ರ ಭೀಷ್ಮ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಔಷನಸ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಶಾಂತಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಉಷನ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಇವರ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತಶನಾ ವೇದ ಯಕ್ಷಾಸ್ತ್ರಂ ಯಚ್ಚ ದೇವ-ಗುರುರ್ವಿಜಃ|| ಮಹಾಭಾರತಮ್ - ಶಾ.ಪರ್ವ

ಮಹಾಕವಿ ದಂಡಿಯೂ ಕೂಡ ದಶಕುಮಾರಚರಿತದಲ್ಲಿ ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರನ್ನು ಸರ್ವ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಗೌರವಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಯೇಽಪಿ ಮನ್ತ್ರ- ಕರ್ಕಶಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರ- ತನ್ತ್ರಕಾರಾಃ ಶುಕ್ರಾಕ್ಷಿರಸ- ಬಿಲಾಶಾಕ್ಷ- ಬಹುದಂತಿಪುತ್ರ-

ಪರಾಶರ ಪ್ರಭೃತಯಃ| (ದಶಕುಮಾರಚರಿತಮ್)

ಅಶ್ವಘೋಷನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಚರಿತದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ ಹಾಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಇವರನ್ನು ರಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿರ್ಮಾತೃಗಳೆಂಬ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿ ಗೌರವಿಸಿದ್ದಾನೆ.

यद्राज-शास्त्रं भृगुरङ्गिरा च न चक्रतुर्वशकरावृषी तौ ।

तयोः सुतौ तौ च ससर्तुस्तत्कालेन शुक्रश्च बृहस्पतिश्च ॥ (बुद्धचरितम्)

ಮಹಾಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ತನ್ನ ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ನೀತಿಕುಶಲತೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.

अध्यापितस्योशनसाऽपि नीतिं प्रयुक्त- राग- प्रणिधिर्द्विषस्ते ।

कस्यार्थ-धर्माविह पीडयामि सिन्धोस्तटाबोध इव प्रवृद्धः ॥ कुमारसंभवम्- ३/४६)

ಮೇಲಿನ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ಥಾನವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದುದು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಕ್ರನೀತಿ - ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿ ಶುಕ್ರನೀತಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿದ್ದು 2500 ಕ್ಕೂ ಅಧಿಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಕರಣವಿದ್ದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳು ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜ್ಯತತ್ವಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ ಹಾಗೂ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ನೀತಿಯ ನಿಯಮಗಳು, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಲಕ್ಷಣ, ಕೋಶ, ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಮಾಜದ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಹಾಗೂ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೃತಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಲೋಕಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ಆನಂತರ ವಸಿಷ್ಠರೇ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಮುನಿಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ರಾಜನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾಲನೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಸಮಾಜದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮಗಳ ಸಾಧನೆಗೆ ಮೂಲವೂ ಹಾಗೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗೆ ಸಹಾಯಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ, ಪಾಲನೆಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

स्वयंभूर्भगवाँल्लोकहितार्थं संग्रहेण वै।

तत्सारं तु वसिष्ठाद्यैरस्माभिवृद्धिहेतवे ॥

अल्पायुर्भूभृदाद्यर्थं संक्षिप्तं तर्कविसृतम्।

क्रियैकदेशबोधीनि शास्त्राण्यन्यानि संति हि ॥

सर्वोपजीवकं लोकस्थितिकृत्रीतिशास्त्रकम्।

धर्मार्थकाममूलं हि स्मृतं मोक्षप्रदं यतः ॥

अतः सदा नीतिशास्त्रमभ्यसेद्यत्नतो नृपः।

यद्विज्ञानान्नृपाद्याश्च शत्रुजिल्लोकरंजकाः ॥

ಶುಕ್ರನೀತಿಯ ಉತ್ತಮ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳು ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಇವೆ.

न रामसदृशो राजा पृथिव्यां नीतिमानभूत् ।

सुभृत्यता तु यन्नीत्या वानरैरपि स्वीकृता ॥

ಇಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನು ರಾಜ ರಾಮನ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮನಂತೆ ನೀತಿವಂತನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತನ ನಡತೆ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ವಾನರ ಕುಲವೂ ಕೂಡ ಆತನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡವು.

न कूटनीतिरभवत् श्रीकृष्णसदृशो नृपः ।

अर्जुने ग्राहिता स्वस्य सुभद्रा भगिनी छलात् ॥

ಇಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೂಟನೀತಿಜ್ಞನಾದ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಾ ಉತ್ತಮ ಕೂಟನೀತಿಜ್ಞ ರಾಜನು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕೂಟನೀತಿಜ್ಞ ರಾಜ ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ.

ಶುಕ್ರನೀತಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ, ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜ ಮೊದಲಾದವರ ಕರ್ತವ್ಯ, ಆಯ-ವ್ಯಯಾದಿ ಪತ್ರಗಳು, ರಾಜ ಮೊದಲಾದವರ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಮಿತ್ರಮೊದಲಾದವರ ನಿರೂಪಣೆ, ಕೋಶ, ವಿದ್ಯೆ, ಕಲೆ, ಲೋಕಧರ್ಮ, ನ್ಯಾಯ, ದಂಡ, ಕೋಟೆ, ಸೈನ್ಯ, ಯುದ್ಧ, ಶಾಂತಿ, ಸಜ್ಜನ-ಧೂರ್ತರ ನಿರೂಪಣೆ, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳ ಭೇದ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಏಳನೆಯ ಪ್ರಕರಣದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃವೇ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ನೀತಿಸಾರವನ್ನು ಯಾವನು ಸದಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆ ರಾಜನು ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ನಿಭಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ರಾಜನು ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆತನು ತನ್ನ ದುರ್ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

शुक्रोक्तनीतिसारं यश्चिन्तयेदनिशं सदा।

व्यवहारधुरं वोढुं स शक्तो नृपतिर्भवेत् ॥

नाश्रयन्ति च ये नीतिं मन्दभाग्यास्तु ते नृपाः ।

कातर्याङ्गनलोभाद्वा स्युर्वै नरकभाजनाः ॥

ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ ಹಾಗೂ ಪಾಲನೆಯ ಪ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಾಮಾಂದಕ ಮುನಿ - ಪ್ರಾಚೀನ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ ರಚನಾಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಕಾಮಾಂದಕ ಮುನಿಯು ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿ ಕಾಮಾಂದಕೀಯ ನೀತಿಸಾರಃ. ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಿತೋಪದೇಶ ಎಂಬ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮಾಂದಕನೀತಿಸಾರದ ಅನೇಕ ನೀತಿ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು

ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಮಾಂದಕ ಮುನಿಯ ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈತನು ಚಾಣಕ್ಯನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು. ತನ್ನ ನೀತಿಸಾರ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯ ನಂತರ ಆಚಾರ್ಯ ಚಾಣಕ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ೫ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿ ತನ್ನ ಗೌರವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚಾಣಕ್ಯನನ್ನು ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಆತನ ಬುದ್ಧಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಸಾಹಸಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಗೌರವಾದರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಡಳಿತ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಕೃತಿಯು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಭಾಷೆ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥದ ಸಾರವನ್ನು ಕಾಮಾಂದಕನು ೨೦ ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸರಳವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ೨೦ ಸರ್ಗಗಳಿದ್ದು ೩೪ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೇ ಅನುಮೋದಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕಾಮಾಂದಕ ಮುನಿಯ ಹೊಸ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು, ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಕಾಮಾಂದಕಿಯ ನೀತಿಸಾರವು ಇಂಡೋನೇಷ್ಯಾದ ಬಾಲಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯ ಜಯ, ವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ದೇಶ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ದಂಡನೀತಿ, ಆಚಾರ, ಪ್ರಕೃತಿಸಂಪತ್, ಕಂಟಕಶೋಧನೆ, ವಿದೇಶಾಂಗನೀತಿ, ರಾಜ್ಯದ ೭ ಅಂಗಗಳ ವಿವರಣೆ, ಶತ್ರು- ಸ್ನೇಹ ರಾಜ್ಯಗಳು, ಸಾಮದಾನಾದಿ ಉಪಾಯಗಳು, ದೂತ, ಗೂಢಚಾರ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳ ಕುರಿತ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡಬಹುದು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಠ್ಯಭಾಗದ ಪರಿಚಯ

ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಗಮ, ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಲಕ್ಷಣ, ಪ್ರಶಂಸೆ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಲೇ ಧರ್ಮದ ಮಹತ್ವ, ರಾಜನ ವಿವಿಧ ರೂಪ, ಕರ್ಮದ ಮಹತ್ವ, ಕರ್ಮಫಲ, ರಾಜನವಿವಿಧ ಅಂಗಗಳು, ರಾಜನ ಗುಣದೋಷಗಳು, ರಾಜನ ಆದೇಶ, ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧ- ಮದ-ಲೋಭಗಳ ಆಕರ್ಷಣೆ, ನ್ಯಾಯವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜನ ದಿನಚರಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸುಮಾರು 380 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ರಾಜ, ಧರ್ಮ, ನೀತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಜ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸುಂದರ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲನೆ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ರಾಜನ ಮುಖ್ಯ ಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ರಾಜನು ಧಾರ್ಮಿಕವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು , ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಯಾರ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳು ರಾಜನ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಚಿಂತಕರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ರಾಜನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ರಾಜನ ಪ್ರಜೆಗಳೂ

ಕೂಡ ಸುಖ-ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ರಾಜನು ಜನಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮೂಲ ಶುಕ್ರನೀತಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ರಾಜ್ಯತತ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಮೂಲ ಶುಕ್ರನೀತಿಯ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯುವರಾಜ ಮತ್ತು ಅನ್ಯ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಕರ್ತವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಯುವರಾಜನು ಹೇಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಸೇವಕ, ಮಂತ್ರಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಪ್ರಧಾನಸಚಿವ, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ಪಂಡಿತ, ಸೇನಾಪತಿ, ಸೈನಿಕ, ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಸೇನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಸಭಾಸದ, ಕರಸಂಗ್ರಾಹಕ, ತಪಸ್ವಿ, ಜ್ಞಾನಿ, ದಾನಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದ, ಜ್ಯೋತಿಷಾಚಾರ್ಯ, ಮಾಂತ್ರಿಕ, ವೈದ್ಯ, ತಾಂತ್ರಿಕ, ಕೂಟನೀತಿಜ್ಞ, ದೂತ, ಗೂಢಚಾರ, ಮೊದಲಾದವರ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಶಾಸನಾದೇಶ, ಜಯಪತ್ರ, ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ, ದಾನಪತ್ರ, ಕ್ರಯಪತ್ರ, ಋಣಪತ್ರ, ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಸಮುಚಿತ ಮತ್ತು ಸುಂದರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ ಕರ್ಮಚಾರಿಗಳ ಯೋಗದಾನವು ಮಹತ್ವ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 432 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೂಲ ಶುಕ್ರನೀತಿಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ವಿಚಾರಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮೂರನೆ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಸಿ.ಎ/ಬಿ.ಎಚ್.ಎಮ್ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಪಠ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಾಗ ಶುಕ್ರನೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಧರ್ಮ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಮಯಾವಕಾಶವನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೊದಲ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೆಲವು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

SHUKRANEETI

INTRODUCTION

Sanskrita is one among the prominent ancient languages of the world. The knowledge treasure that is available in Sanskrita literature is very vast. The history of Sanskrita language is the same as the history of our Indian culture. Therefore, a deep study of this language helps us to understand the history and culture of our country. The vastness and the greatness of this language is unparalleled and second to none. It has predominantly streamed into two forms namely the Vedic Sanskrita and the Poetic Sanskrita. The Vedic literary works are undoubtedly the most ancient of the literary works available in the world today. Vast amount of knowledge has been amassed in the Vedic literature in the form of Samhitas, Brahmanas, Aranyakas and Upanishads. The contents of this Vedic literature, which are the manifestation of visualisation of our enlightened great Vedic rishis, are not limited to a period of time, region or race. They are the very basis of the moral, religious, social and philosophical ideologies of humanity. The study of this literature shows the fact that these Rishis had envisioned and practiced a life with high moral values at a time when the human civilization had not yet been born in the other parts of the world.

Later, these very values were captured in many literary works like Smrithi, Purana, Ithihasa etc. These literary works had the same philosophical values as in the Vedic literature but in a language, which could be easily understood by a common man. Additionally, one can notice that many other literary works like Dharma shastra, Vyakaranashastra, Nyayashastra were also written in Sanskrita. While the Vedic literature makes the Sanskrita literature venerable, it is made adorable by the literary works composed in various styles like the Gadya (prose), Padya (verse), Nataka (drama), Champu (combination of prose and verse), Subhashita etc.

Sanskrita, as a language, is interwoven in all walks of human life in both Dharmika - the philosophical and Laukika - the materialistic aspects of it. It directs oneself to achieve the spiritual ascension on the basis of the materialistic aspects and not by renouncing them. Thus, one can observe that poetic works are equally esteemed as the scientific scriptures in Sanskrit literature. The scientific scriptures include works like Vaidyashastra (medical science), Shilpashastra (sculptural science), Arthashastra (economics), Rajaneethishastra (political science), Sangeethashastra (musicology), Ganithashastra (mathematics), Dharmashastra (civic science) etc. the contents of which are relevant in present era as well.

Bharateeya Dharma Shastra Texts and their importance:

श्रुतिस्मृत्युदित धर्ममनुतिष्ठन् हि मानवः ।

इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्यचानुत्तमं सुखम् ॥

It is said in Manusmriti that a person who performs his duties, according to the Shruti and Smriti, will attain fame in this world and bliss in the other world. This ascertains the greatness and relevance of Vedas and Smritis. Statements like: ‘कदाचित् लभते जन्म मानुषं पुण्यसंश्रयात् ।’ ‘नरत्वं दुर्लभं लोके’, ‘जन्तूनां नरजन्म दुर्लभम् ।’ proclaim the greatness of the human birth and that it is exceptionally rare to be born as a human. It is acquired by good deeds. Therefore, to make this life meaningful, practicing Dharma is very essential. Dharma is the very foundation of human life and Moksha is its ultimate goal. Dharma, Artha, Kama and Moksha are the four Purusharthas or objectives of human life. Dharma is the first among the Purusharthas. Dharma is instrumental in achieving Moksha, the last Purushartha, Therefore, practicing Dharma is very essential. Along with it, Artha and Kama are equally important in human life. But their achievement is to be based on Dharma. Similarly, they both are equally essential to practicing Dharma. These values add quality to a successful human life.

The first Purushartha Dharma ‘धर्म’ is derived from the root ‘धृ’. धृ-धारणे, पोषणे is instrumental in the progress and self-upliftment of a human being. Quotes like “धारणात् धर्मः”, “धर्मो धारयति प्रजाः”, “धार्यते इति

धर्मः” define the meaning of Dharma and statements like “धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा”, “धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितम्”, “अभ्युदय निःश्रेयसहेतुः धर्मः”, “धर्मः श्रेयः समुद्दिष्टम्” illustrate the greatness of Dharma. The texts which explain about “Dharma” are the Dharmashastra texts. These are considered one among the important texts prescribed in the curriculum. The Vedas are considered as the ultimate texts in this regard.

धर्मं जिज्ञासमानानां प्रमाणं परमं श्रुतिः।

द्वितीयं धर्मशास्त्राणि तृतीयं लोकसंग्रहः ॥ (महाभारतम्)

It is said in Mahabharata that for those who have the urge to know Dharma, Shruithi is the primary source of knowledge, the Dharmashastras are the secondary source and the good conduct of noble persons is the tertiary source. It was not easy for everyone to practice Dharma by referring to the Vedas. Therefore, the Dharmashastra texts were composed to make the Vedas understood easily. These Dharmashastras cover wide range of topics like human duty, business ethics along with topics like righteous path, moral values, principles for leading a quality life. Texts like Shrautha Sutras, Gruhya Sutras, Dharma Sutras, Smruthis, Ramayana, Mahabharata, Puranas come under these Dharmashastra texts. These texts highlight the messages that are mentioned in Vedas.

The roots of these Dharmashastras are seen first in the ‘Kalpa’ which is one of the six Vedangas. There are four kinds of Kalpasutras namely Shrautha Sutras, Gruhya Sutras, Dharma Sutras and Shulba Sutras. Dharmasutras are the main part of Kalpa, where rituals, duties, business ethics are emphasised. Duties of the four varnas, discretion in Ashrama Dharmas are explained in it. Duties of a king, relation between a king and his citizens, regulations of rituals, ways of Prayaschitta (atonement) are the special features of Dharmasutras. The main aim of Dharmasutras is to illustrate that the social and personal life of oneself will be elevated by following the moral codes of conduct like following Dharma, unfollowing Adharma, supporting the truth, staying away from the untruth etc. The study of Dharmashastra found in Kalpa is seen in Smrithi texts in the later period.

Smrithi texts - The word 'स्मृति' means 'to remember'. 'स्मर्यते इति स्मृतिः।' 'स्मर्यते वेदार्थः अनया ।' which means that the one which helps in understanding the meaning of Vedas is the Smrithi. Scholars have opined that a systematic study and teaching of Vedas was made possible by the Smrithis. Since the Rishis visualised the Vedic mantras and 'remembered' their meanings, these are called Smrithis. It is said that these Smrithis are composed by the Rishis who visualised the exact meaning of the Vedas. Since they are conceived out of memory, they are called Smrithis. As they are visualised by highly knowledgeable Rishis, they are authentic source of information.

श्रुतिं पश्यन्ति मुनयः स्मरन्ति च तथा स्मृतिम् ।

तस्मात् प्रमाणमुभयं प्रमाणैः प्रतिथं भुवि॥

Overall, we can say that the Smrithis are based on the statements of Shruthis. Hence poets like Kalidasa have used the similes like “श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्।” (रघुवंशम्) in their compositions.

After the Vedic period, there came a period when the Bharatiya society felt a need for regulation. This made the study of Vedas, culture and tradition essential for an organised social structure during that period. It is believed that the Smrithi texts were composed during this period. Though there are references for many Smrithi texts, most of them are not available today. Initially these texts were composed in the form of Dharmasutra texts mostly in prose with some in poetry. Some of the Dharmasutra texts are गौतमधर्मसूत्राणि, बोधायनधर्मसूत्राणि, आपस्तम्भधर्मसूत्राणि, वसिष्ठधर्मसूत्राणि, हारीतधर्मसूत्राणि । Later, the Smrithis were composed predominantly in prose form as Dharmashastras which were texts which are mainly in the poetic form. Their compositions are more organised and with clarity of purpose. The contents of Smriti texts could be divided into mainly three topics namely the आचार, व्यवहार, and प्रायश्चित्त । Some important Smrithi texts are मनुस्मृतिः, याज्ञवल्क्यस्मृतिः, नारदस्मृतिः, पराशरस्मृतिः, कात्यायनस्मृतिः, गौतमस्मृतिः, बृहस्पतिस्मृतिः ।

These Smrithi texts have seen changes and revisions from time to time in line with the changes in the prevalent social, economic and political regulations. The authors of these text have made many changes in them according to their contemporary societal context. We can find references to 250 Smrithi granthas in various texts but many of these are not available today.

Thus, the Smrithi granthas were essential for a successful human life. Their contribution for a civilized and an orderly society is enormous. Even today their study, practice and research are very essential. They are very useful for understanding the aspects like code of conduct, laws, regulations, commerce etc., of the ancient social system of our country.

We can find the illustrations of this Dharmashastra in works like Puranas, Ramayana, Mahabharata, Bhaghavatha and others. In the later period we can see the continuation of this in various literary compositions in Gadya and Padya forms. Topics like Arthashastra, Rajakeeya, Rajadharma were also included in the ambit of Dharmashastra. Kautilya's Arthashastra, Shukracharya's Shukraneeti, Kamandaka's Kamandakiya Neethisara are some of the Dharma shastra works that are available today.

The Concept of Rajadharma - In the course of studying Dharmashastra, topics like Rajadharma, Arthashastra, Rajyashastra are found in the works such as Kalpa, Smrithi, Ithihasa, Purana. Thus, in our Bharatha, the concept of Rajyashastra has developed as an academic discipline from very ancient times. The concepts of principles of Prachina Bharatiya Rajyashastra (Ancient Indian Political Science) can be found in works like Vedas, Upanishads, and Bhagavadgita. This has continued in Puranas, Ramayana and Mahabharata also. The Shantiparva in the Mahabharata deals with concept of Rajadharma in detail. In the Ramayana, though the concept of Rajadharma is not discussed in detail as in the Mahabharata, the vision of an Adarsha Rajya (Ideal Kingdom) has been mentioned with very high significance. The idea of this Adarsha Rajya can be seen in the concepts of Bharathiya Rajakiya

tradition from very ancient times. The impact of Ramayana is so high that even today while referring to an ideal kingdom we mention 'Ramarajya'. Even today, the concept of the Ramarajya is an inspiration for a good regime.

A detailed reflection on the concept of Rajadharma can be found in Smrithi texts like the Manusmriti. There are numerous texts with rich content that deal with subjects like Political Organisation of the Nation. But these concepts are dealt in works which discuss various other topics and not found collectively in one single literary work. There are very few independent works which are dedicated exclusively to Rajyashastra.

We can find that concepts of political science and commerce have been discussed in texts like Vedas, Itihasas, Puranas and Kavyas covering varied topics like rights of a king, rules of good governance, acquisition of hereditary rights, appointment of citizen representatives and ministers, their duties, the management of an army and its different sections and their heads, village and other local organisations, revenue, trade and industry, general welfare and public health, crime and punishment, war and peace, interstate relations, treasury etc. But there are very few texts which deal with all these topics collectively and systematically. One such work which deals mainly with the Rajyashastra or Arthashastra is the Kautilya's Arthashastra. The other two texts with same concept are the Shukraneeti of Shukracharya and Kamandakeeya Neetisara of Kamandaka muni.

The famous books on Neetishastra - We can see that the principles of theology originating from the moral teachings of Dharmasutras, have evolved into concept of Neethi shastra or codes of conduct. Establishing the acceptable acts and prohibited acts as asserted in the Vedas has itself become the important subject matter of discussion of these scriptures. While discussing the purpose of the Neethi shastra, Shukracharya states that enlightenment about three Purusharthas, Dharma, Artha and Kama, will lead to the ultimate salvation

Moksha. “धर्मार्थकाममूलं हि स्मृतं मोक्षप्रदं यतः”। (1.5) Thus the application of Neethi shastra helps one to achieve the three Purusharthas or objectives of life and also to attain ‘salvation’ the Parama-purushartha – the ultimate purpose of mankind. Such ethical books contain details of occupational and practicable righteousness. Few such books are, पञ्चतन्त्रम् of Vishnu Sharma, हितोपदेशः of Narayana Pandita, नीतिशतकम् of Bartruhari, कथासरित्सागरः of Somadeva, दशकुमारचरितम् of Dandin, बृहत्कथामञ्जरी of Kshemedra, शुकसप्ततिः, राजतरङ्गिणि of Kalhana. Important works which specifically deal with science of polity are Kautilya’s Arthashastra, Shukracharya’s Shukraneeti and Kamandakamuni’s Kamandakiya Neetisara. Though the texts have two different titles namely the Arthashastra and the Neetishastra, the topics discussed in them are the same. The greatness of these texts is upheld by their very relevance to present day scenario in the economic, social and political sectors in India. Chanakya’s Arthashastra has secured a world-wide popularity even today.

Kautilya - Koutilya’s original name was Vishnugupta. Being a son of a scholar ‘Chanaka’, he came to be known as ‘Chanakya’. It is also believed that he obtained the name ‘Chanakya’ for being born in a place called ‘Chanaka’ in present day Punjab. As he was born in the ‘Kutala’ gotra or clan which was promoted by the sage of that name, was famously called ‘Kautilya’. Acharya Kamandaka has clarified in his ‘Neetisara’ that Kautilya’s true name was ‘Vishnu Gupta’. Acharya Kautilya was also known by other names such as Vatsyayana, Dramila, Mallanaga, Chanakatmaja, Pakshila-Swamin, Angula, Varanaka, Katyaayana. Chanakya obtained his education from the well-known university of Takshashila. After his studies, he moved into Paataliputra. During his stay at Pataliputra, he was insulted by the king of Nanda clan and Chanakya took an oath to avenge him. Chanakya trained his disciple Chandraguptamourya to become the king by overthrowing the king Nanda. Hence history regards Chanakya to be instrumental in founding the Mouryan empire. For some time Chanakya served as the prime minister to Chandragupta and later appointed Amatya Rakshasa (the erstwhile minister of the Nandas) to serve as minister to Chandragupta,

as has been depicted in the play ‘Mudrarakshasa’ written by Vishaka Dutta.

It has been documented in history that Chandra Gupta Mourya ruled as king between 321-298 B.C. Hence, scholars believe that Kautilya lived in the 4th century BC. Kautilya is known for authoring the Arthashastra. It is also believed that he authored a few more works like धातुकौटलीयम्, कौटलीयम्, चाणक्यराजनीतिः. Vishaka Dutta, a famous playwright in his work ‘Mudra Rakshasam’ has defined the name ‘Kautilya’ in his work as follows:

कौटिल्यः कुटिलमतिः स एष येन ।

क्रोधाग्नौ प्रसभमदाहि नन्दवंशः ॥ (1-7)

“Kautilya is the one who is crooked minded (kutila) and whose fire of wrath burnt the Nandavamsha.”. Vishaka Dutta also depicts in his play that, Chanakya was a well-known scholar. He never expected luxury or comforts in his life from his disciple the monarch Chandra Gupta Maurya. Being an excellent Acharya to his disciples he was always concerned about the welfare of the country and the society. Through his scriptures such as Chanakyasutra and Chanakya Neetidarpana he tried to make the people more civilized. As a fervent patriot, Chanakya imparted the duties, policies, rules, and administrative concepts to be followed by the king, the officers of different departments, and the citizens of the society through his creative work called the Arthashastra.

Arthashastra - The honor of bringing this Kautilya's magnum opus to light goes to the Sanskrit scholar of Mysore Dr. R. Shamashastri. While working in the Mysore Oriental Research Institute, Dr. Shastri published the Arthashastra in 1909. This world-famous book today holds a prominent place among all the works related to ancient Indian Politics. At the very beginning of the book, Kautilya the author himself paraphrases that his work focuses on the economical concepts and elements preached by his Acharyas for the betterment of this world.

“पृथिव्या लाभे पालने च यावन्त्यर्थशास्त्राणि पूर्वाचार्यैः प्रस्थापितानि प्रायशस्तानि संगृह्यत्वैकमिदमर्थशास्त्रं कृतम् ॥”

Thus, the ideas of the ancient economists were collected and arranged systematically by Kautilya. Additionally, he has presented his reviews and opinions on many issues from the ancient ideas and principles. In this well-structured work, the topics have been indexed under Adhikaranas, Prakaranas, Adhyayas and Kaarikas. As stated by Kautilya himself, his work consists of a total of 15 Adhikaranas, 180 Prakaranas, 150 Adhyayas, and 380 Kaarikas. Thus, there are 6000 shlokas or verses in total.

शास्त्रसमुद्देशः पञ्चदशाधिकरणानि सपञ्चाशदध्यायशतं । साशीति प्रकरणशतं षट्
श्लोकसहस्राणीति ॥

In the first chapter called the 'Vinayadhikarana', Kautilya has listed all the topics in his work with a brief explanation which has been shown in the table below.

	15 Adhikaranas	180 Prakaranas	150 Adhyayas	380 Kaarikas
1.	विनयाधिकरणम्	1-18	1-21	1-48
2.	अध्यक्षप्रचारः	19-56	22-57	49-120
3.	धर्मस्थीयम्	57-75	58-77	121-151
4.	कण्टकशोधनम्	76-88	78-90	152-174
5.	योगवृत्तम्	89-95	91-96	175-190
6.	मण्डलयोनिः	96-97	97-98	191-196
7.	षाड्गुण्यम्	98-126	99-116	197-285
8.	व्यसनाधिकारिकम्	127-134	117-121	286-304
9.	आभियास्यत्कर्म	135- 146	122- 128	305-312
10.	साङ्ग्रामिकम्	147-159	129-134	313-324
11.	संघवृत्तम्	160-161	135	325
12.	आबलीयसम्	162-170	136-140	326-330
13.	दुर्गलम्बोपायः	171-176	141-145	331-340
14.	औपनिषदिकम्	177-179	146-149	341-377
15.	तन्त्रयुक्तिः	180	150	378-380

In this work, the topics have been presented in Kaarikas. Verses have also been used at places. Topics like, importance of education, king's duties, judicial system, administrative rule and system, economics and commerce, market, trade, agriculture, armed forces, battles, metallurgy, animal husbandry, rituals, atonement, coordination between offices, construction of fortresses etc. have been discussed at length.

Summarizing all these topics in 15 Adhikaranas is an effort next to impossible. Such a scientific presentation of the diversified subjects related to political science is an astonishing work. We can proudly say that this is just one of many works that bear witness to our ancient repository of knowledge in India.

Maharshi Shukracharya - In the history of Indian ethics and ethicists Shukracharya holds highly significant place. We also learn that he was known by other names like Ushana, Kaavya, Bhargava and so on. In the Vibhuti Yoga, the tenth chapter of the Bhagavadgita, Lord Krishna says that कवीनां उशाना कविः (भ .गीता –10/39). “Among the poets, I am the Sukracharya”. In Shanthiparva of Mahabharata we can find many references to the policies laid down by Shukracharya in the names of Kaavya and Ushana.

अध्यायानां काव्यः संक्षेपमब्रवीत् ।

तच्छास्त्रममित- प्रज्ञो योगाचार्यो महायशाः॥ महाभारतम् शा.पर्व

Shukra, also known as Shukracharya and Asuracharya, was the son of Maharshi Bhrigu and the grandson of Brahma. The name of his mother was Khyati. Along with Brihaspati the Guru of the Gods, Shukra studied under the tutelage of Angirasa Rishi the father of Brihaspati. Thereafter, it is known from the Puranas that Shukra continued his studies under Gouthama Rishi. Praying to lord shiva by performing austerity and penance he obtained the knowledge of Mrithasanjeevani. Shukra had five sons from his first wife Urjasvati, the daughter of king Priyavratha. He also had a daughter named Devayani from his other wife Jayanti, the daughter of god Indra. He was famously known as the Asuracharya. He was also famous for his unique knowledge of Mrithasanjeevani. There

are numerous stories related to Shukracharya in Indian Puranic mythology. Kacha the son of Brihaspathi, King Vrishaparva, Prahlada, Bali, Danda of Ikshvaku clan, King Pruthu, and Bheeshma the son of Shantanu were some of the well-known disciples of Shukracharya.

Kautilya has also referred to Shukracharya's Aushanasa tradition in his Artha Shastra. In the Shanthiparva of Mahabharata, Bheeshmacharya while illustrating how to attain education, has referred to the codes of conduct established by Ushana (Shukra) and Bruhaspati.

उशाना वेद यच्छास्त्रं यच्च देव-गुरुद्विजः॥ महाभारतम् शा.पर्व

Also, Mahakavi Dandin in his work Dashakumaracharitam, has paid his respect by mentioning Shukra's name on top of the list of famous political scientists.

येऽपि मन्त्र- कर्कशाः शास्त्र- तन्त्रकाराः शुक्राङ्गिरस- बिलाशाक्ष- बहुदन्तीपुत्र- पराशर प्रभृतयः। (दशकुमारचरितम्)

Ashvagosha in his work Budhacharitha, has named and honored Shukra and Bruhaspathi as the creators of political science.

यद्राज-शास्त्रं भृगुरङ्गिरा च न चक्रतुर्वशकरावृषी तौ ।

तयोः सुतौ तौ च ससर्तुस्तत्कालेन शुक्रश्च बृहस्पतिश्च ॥ (बुद्धचरितम्)

Mahakavi Kalidasa in his work Kumaarasambhava has stated that 'by following the policies laid down by Shukracharya, one can obtain excellent business and ethical skills'.

अध्यापितस्योशनसाऽपि नीतिं प्रयुक्त- राग- प्रणिधिर्द्विषस्ते ।

कस्यार्थ- धर्माविह पीडयामि सिन्धोस्तटाबोध इव प्रवृद्धः ॥ (कुमारसंभवम्-3/46)

From the above references, it is evident that Shukracharya holds a very prominent position among ethicists of all times.

Shukraneeti - One of the most prominent works of Shukracharya is the Shukraneeti. It has 5 chapters in total with more than 2500 shlokas. In each chapter, there is one Prakarana except for the fourth chapter which contains seven Prakaranas. The first chapter explains the important state-building principles, the second chapter explains the duties of the king and other officers, the third chapter explains the general policies and its rules, the fourth chapter explains

characters of friendly allies, treasury, the science of sculpture, the affairs of society, and the fifth chapter can be seen narrating different subjects. As mentioned at the beginning of this work, the ethical principles that were taught by Brahma himself to Shukracharya, which were later collected by Vasishta and others, are suitable for study by the kings and rulers. These ethical principles when practiced are beneficial to all as they safeguard the status of the society. These are the source to attain Dharma, Artha, Kaama, and aid in attaining Moksha as well.

स्वयंभूर्भगवाँल्लोकहितार्थं संग्रहेण वै।
 तत्सारं तु वसिष्ठाद्यैरस्माभिर्वृद्धिहेतवे ॥
 अल्पायुर्भूभृदाद्यर्थं संक्षिप्तं तर्कविसृतम्।
 क्रियैकदेशबोधीनि शास्त्राण्यन्यानि संति हि ॥
 सर्वोपजीवकं लोकस्थितिकृत्रीतिशास्त्रकम्।
 धर्मार्थकाममूलं हि स्मृतं मोक्षप्रदं यतः ॥
 अतः सदा नीतिशास्त्रमभ्यसेद्यत्नतो नृपः।
 यद्विज्ञानान्नृपाद्याश्च शत्रुजिल्लोकरंजकाः ॥

The benefits and importance of studying and following Shukraneethi is exemplified in the shloka given below from the fifth chapter which is about a king.

न रामसदृशो राजा पृथिव्यां नीतिमानभूत् ।
 सुभृत्यता तु यन्नीत्या वानरैरपि स्वीकृता ॥

Here Shukracharya takes king Rama as an example to explain the traits of a good king. Shukracharya says that there is no king on this Earth as righteous as Rama. Because of his conduct and behaviour, beauty, bravery, and friendship, the Vanaras - ape clan also joined hands in his service.

न कूटनीतिरभवत् श्रीकृष्णसदृशो नृपः ।
 अर्जुने ग्राहिता स्वस्य सुभद्रा भगिनी छलात् ॥

Here Shukracharya takes the great strategist Lord Krishna as an example to explain the traits of a good strategist. In his view, there is no other king as great a strategist as Shree Krishna himself.

In the Shukraneeti, one can see discussions on many topics related to administration, duties and traits of a king, economics and budgeting, the traits of allies adversaries, management of treasury, knowledge and art, social morals and ethics, justice and penal code, fortress, army, war and peace, distinction between Dharma and Adharma etc. At the end of the seventh Prakarana of the fourth chapter Shukracharya states that a king who constantly studies and practices this Neetishastra will be able to handle the administration efficiently; and the one who does not follow these rules is believed to suffer in misfortune.

The following verses enumerate the importance of studying and practicing the Shukraneeti.

शुक्रोक्तनीतिसारं यश्चिन्तयेदनिशं सदा
व्यवहारधुरं वोढुं स शक्तो नृपतिर्भवेत् ॥
नाश्रयन्ति च ये नीतिं मन्दभाग्यास्तु ते नृपाः ।
कातर्याद्धनलोभाद्वा स्युर्वै नरकभाजनाः ॥

The sage Kamandaka - The work of the sage Kamandaka is the Kamandakeeya Neetisara. Narayana Pandita in his work Hithopadesha has quoted many shlokas from the Kamandakeeya Neetisara. There is not much information available about the sage Kamandaka. He was a disciple of Chanakya. Kamandaka has paid his reverence to his Acharya Chanakya at the beginning of his work Neetisara. He refers to Chanakya as Vishnugupta and pays homage through praises for brilliance, capability, mastery and bravery. Neetisara presents the spirit of Kautilya's Arthashastra in general and administrative science in particular. The work is in the form of verse and the language is simple. Kamandaka has articulated the essence of Kautilya's Arthashastra in 20 sargas or cantos. This book consists of 20 cantos and 34 Prakaranas. Although this book has been created in approval of Kautilya's concepts, one can also see novel and ingenious thoughts of sage Kamandaka in it.

It is learnt from history that the concepts of the Kamandakeeya Neetisara were widely famous in Bali of Indonesia. Many varied topics like control over senses, education system, system of varnashrama, Dandaneeti or penal code, rituals, natural wealth, disaster management, foreign policy, description of sapthagangas - the 7 constituents of governance, pseudo-friendly and ally states, Chaturupaya – 4 approaches to diplomacy, the messenger and the spy have been presented in this book.

Introduction to the present textbook

In the first chapter which starts with a prayer to the almighty, the origin and the benefits of the Neetishastra have been discussed. Besides discussing the benefits of a Neetishastra, importance of Dharma, fruits of actions, importance of actions, traits of a king, ordinance of a king, judicial systems, a king's routine etc. have also been discussed at length in 380 verses. This chapter paints a beautiful imagery of kingly administration, Dharma, policy and social harmony. Welfare of the citizens is considered to be the primary responsibility of the king. A king who is guided by moral values and clever in policy making, who is associated with people concerned about the welfare of the citizens is considered to be a good king. People in the regime of such a king will be happy and the king also becomes popular. Thus, the first chapter deals with rule of king and guidelines for a successful administration.

In the second chapter, the topics like the traits, duties and authorities of the heir apparent or the crown prince and other royal officials have been discussed at length. Duties of the crown prince, servants, ministers, prime minister, magistrate, treasurer, army men, chieftain of the army, courtier, tax collector, scholar, astrologer, envoy, doctor, spy etc. have been discussed in detail. The management of documentation related to rules and ordinances, gift deeds, sale deeds, loan agreements have been

discussed. Overall, this chapter captures the importance of administrative officials in a successful regime in about 432 verses.

Thus, the first two chapters of the Shukraneeti cover various topics in detail. This Samskrutha language textbook has been compiled for the students of the 3rd semester of BCA / BHM course. This textbook has been prepared by compiling some verses from the first two chapters of the Shukraneethi considering the subject of “Rajadharmā in Shukraneeti” and the available timelines. Some relevant verses from the fourth chapter have also been excerpted where necessary.

शुक्रनीतिः

प्रथमोऽध्यायः – राज्यतत्वानि

1. प्रणम्य जगदाधारं सर्गस्थित्यन्तकारणम्।
संपूज्य भार्गवः पृष्टो वन्दितः पूजितः स्तुतः॥
2. पूर्वदेवैर्यथान्यायं नीतिसारमुवाच तान्।
शतलक्षश्लोकमितं नीतिशास्त्रमथोक्तवान् ॥
3. स्वयंभूर्भगवाँल्लोकहितार्थं संग्रहेण वै।
तत्सारं तु वसिष्ठाद्यैरस्माभिर्वृद्धिहेतवे ॥
4. अल्पायुर्भूभृदाद्यर्थं संक्षिप्तं तर्कविसृतम्।
क्रियैकदेशबोधीनि शास्त्राण्यन्यानि संति हि ॥
5. सर्वोपजीवकं लोकस्थितिकृत्रीतिशास्त्रकम्।
धर्मार्थकाममूलं हि स्मृतं मोक्षप्रदं यतः ॥
6. अतः सदा नीतिशास्त्रमभ्यसेद्यत्नतो नृपः।
यद्विज्ञानान्नृपाद्याश्च शत्रुजिल्लोकरंजकाः ॥
7. सुनीतिकुशला नित्यं प्रभवन्ति च भूमिपाः।
शब्दार्थानां न किं ज्ञानं विना व्याकरणाद्भवेत् ॥
8. सर्वलोकव्यवहारस्थितिर्नीत्या विना न हि।
यथाऽशनैर्विना देहस्थितिर्न स्याद्धि देहिनाम् ॥
9. सर्वाभीष्टकरं नीतिशास्त्रं स्यात्सर्वसंमतम् ।
अत्यावश्यं नृपस्यापि स सर्वेषां प्रभुर्यतः॥
10. शत्रवो नीतिहीनानां यथाऽपथ्याशिनां गदाः ।
सद्यः केचिञ्च कालेन भवन्ति न भवन्ति च॥
11. नृपस्य परमो धर्मः प्रजानां परिपालनम् ।
दुष्टनिग्रहणं नित्यं न नीत्याऽतो विना ह्युभे ॥

12. अनीतिरेव सच्छिद्रं राज्ञो नित्यं भयावहम्।
शत्रुसंवर्धनं प्रोक्तं बलहासकरं महत्॥
13. नीतिं त्यक्त्वा वर्तते यः स्वतंत्रः स हि दुःखभाक्।
स्वतंत्रप्रभुसेवा तु ह्यसिधारावलेहनम् ॥
14. स्वाराध्यो नीतिमान् राजा दुराराध्यस्त्वनीतिमान्।
यत्र नीतिबले चोभे तत्र श्रीस्सर्वतोमुखी ॥
15. भिन्नं राष्ट्रं बलं भिन्नं भिन्नोऽमात्यादिको गणः।
अकौशल्यं नृपस्यैतदनीतेर्यस्य सर्वदा॥
16. राजदण्डभयाल्लोकः स्वस्वधर्मपरो भवेत्।
यो हि स्वधर्मनिरतः स तेजस्वी भवेदिह॥
17. विना स्वधर्मान्न सुखं स्वधर्मो हि परं तपः।
तपः स्वधर्मरूपं यद्वर्धितं येन वै सदा ॥
18. देवास्तु किंकरास्तस्य किं पुनर्मनुजा भुवि।
सुदण्डैर्धर्मनिरताः प्रजाः कुर्यान्महाभयैः॥
19. नृपः स्वधर्मनिरतो भूत्वा तेजः क्षयोऽन्यथा ।
अभिषिक्तोऽनभिषिक्तो नृपत्वं तु यदाप्नुयात् ॥
20. बुद्ध्या बलेन शीर्येण ततो नीत्याऽनुपालयन् ।
प्रजाः सर्वाः प्रतिदिनमच्छिद्रे दंडधृक् सदा ॥
21. नित्यं बुद्धिमतोऽप्यर्थः स्वल्पकोऽपि विवर्धते ।
तिर्यञ्चोऽपि वशं यांति शौर्यनीतिबलैर्धनैः ॥
22. सात्त्विकं राजसं चैव तामसं त्रिविधं तपः ।
यादृक्तपति योऽत्यर्थं तादृग् भवति वै नृपः ॥
23. यो हि स्वधर्मनिरतः प्रजानां परिपालकः ।
यथा च सर्व यज्ञानां नेता शत्रुगणस्य च ॥

24. दानशौण्डः क्षमी शूरो निःस्पृहो विषयेष्वपि ।
विरक्तः सात्त्विकः स हि नृपोऽन्ते मोक्षमन्वियात् ॥
25. विपरीतस्तामसः स्यात् सोऽन्ते नरकभाजनः ।
निर्घृणश्च मदोन्मत्तो हिंसकः सत्यवर्जितः ॥
26. राजसो दांभिको लोभी विषयी वञ्चकश्शठः ।
मनसाऽन्यश्च वचसा कर्मणा कलहप्रियः ॥
27. नीचप्रियः स्वतंत्रश्च नीतिहीनश्छलांतरः ।
स तिर्यक्त्वं स्थावरत्वं भविताऽन्ते नृपाधमः ॥
28. देवांशान् सात्त्विको भुंक्ते राक्षसांशांस्तु तामसः ।
राजसो मानवांशांस्तु सत्त्वे धार्यं मनो यतः ॥
29. सत्त्वस्य तमसः साम्यान्मानुषं जन्म जायते ।
यद्यदाश्रयते मर्त्यस्तत्तुल्यो दिष्टतो भवेत् ॥
30. यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ् नेता ततः प्रजाः ।
अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव ॥
31. न तिष्ठन्ति स्वस्वधर्मे विना पालेन वै प्रजाः ।
प्रजया तु विना स्वामी पृथिव्यां नैव शोभते ॥
32. न्यायप्रवृत्तो नृपतिरात्मानमथ च प्रजाः ।
त्रिवर्गेणोपसंधत्ते निहन्ति ध्रुवमन्यथा ॥
33. धर्माद्वै जवनो राजा विधाय बुभुजे भुवम् ।
अधर्माच्चैव नहुषः प्रतिपेदे रसातलम् ॥
34. वेनो नष्टस्त्वधर्मेण पृथुर्वृद्धः स्वधर्मतः ।
तस्माद्धर्मं पुरस्कृत्य यतेतार्थाय पार्थिवः ॥
35. यो हि धर्मपरो राजा देवांशोऽन्यश्च रक्षसाम् ।
अंशभूतो धर्मलोपी प्रजापीडाकरो भवेत् ॥

36. वायुर्गन्धस्य सदसत्कर्मणोः प्रेरको नृपः ।
धर्मप्रवर्तकोऽधर्मनाशकस्तमसो रविः ॥
37. पिता माता गुरुभ्राता बन्धुर्वेश्रवणो यमः।
नित्यं सप्तगुणैरेषां युक्तो राजा न चान्यथा ॥
38. गुणसाधनसंदक्षः स्वप्रजायाः पिता यथा ।
क्षमयित्र्यपराधानां माता पुष्टिविधायिनी ॥
39. हितोपदेष्टा शिष्यस्य सुविद्याऽध्यापको गुरुः ।
स्वभागोद्धारकृद् भ्राता यथाशास्त्रं पितुर्धनात् ॥
40. आत्मस्त्रीधनगुह्यानां गोप्ता बन्धुस्तु मित्रवत् ।
धनदस्तु कुबेरः स्याद्यमः स्याच्च सुदण्डकृत् ॥
41. प्रवृद्धिमति सम्राजि निवसन्ति गुणा अमी ।
एते सप्त गुणा राज्ञा न हातव्याः कदाचन ॥
42. क्षमते योऽपराधं स शक्तः स दमने क्षमी ।
क्षमया तु विना भूपो न भात्यखिलसद्गुणैः ॥
43. स्वान् दुर्गुणान् परित्यज्य ह्यतिवादांस्तितिक्षते ।
दानैर्मानैश्च सत्कारैः स्वप्रजारंजकः सदा ॥
44. आत्मानं प्रथमं राजा विनयेनोपपादयेत्।
ततः पुत्रांस्ततोऽमात्यांस्ततो भृत्यांस्ततः प्रजाः ॥
45. सदानुरक्तप्रकृतिः प्रजापालनतत्परः ।
विनीतात्मा हि नृपतिर्भूयसीं श्रियमश्नुते ॥
46. कामः प्रजापालने च क्रोधः शत्रुनिवर्हणे ।
सेनासंधारणे लोभो योज्यो राज्ञा जयार्थिना ॥
47. दुष्टनिग्रहणं दानं प्रजायाः परिपालनम्।
यजनं राजसूयादेः कोशानां न्यायतोऽर्जनम्॥

48. करदीकरणं राज्ञां रिपूणां परिमर्दनम् ।
भूमेरूपार्जनं भूयो राजवृत्तं तु चाष्टधा ॥
49. कामक्रोधस्तथा मोहो लोभो मानो मदस्तथा ।
षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्ते सुखी नृपः ॥
50. दण्डक्यो नृपतिः कामात्क्रोधाच्च जनमेजयः ।
लोभादैलस्तु राजर्षिर्मोहाद्घातापिरसुरः ॥
51. पौलस्त्यो राक्षसो मानान्मदाद्दम्भोद्भवो नृपः ।
प्रयाता निधनं ह्येते शत्रुषड्वर्गमाश्रिताः ॥
52. शत्रुषड्वर्गमुत्सृज्य जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
अम्बरीषो महाभागो बुभुजाते चिरं महीम् ॥
53. वर्धयन्निह धर्मार्थौ सेवितौ सद्भिरादरात् ।
निगृहीतेन्द्रियग्रामः कुर्वीत गुरुसेवनम् ॥
54. शास्त्राय गुरुसंयोगः शास्त्रं विनयवृद्धवे ।
विद्याविनीतो नृपतिः सतां भवति सम्मतः ॥
55. आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिश्च शाश्वती ।
विद्याश्चतस्र एवैता अभ्यसेन्नृपतिः सदा ॥
56. आन्वीक्षिक्यां तर्कशास्त्रं वेदान्ताद्यं प्रतिष्ठितम् ।
त्रय्यां धर्मो ह्यधर्मश्च कामोऽकामः प्रतिष्ठितः ॥
57. अर्थानर्थौ तु वार्तायां दण्डनीत्यां नयानयौ ।
वर्णाः सर्वाश्रमाश्चैव विद्यास्वासु प्रतिष्ठिताः ॥
58. अङ्गानि वेदश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः ।
धर्मशास्त्रपुराणानि त्रयीदं सर्वमुच्यते ॥
59. कुसीदकृषिवाणिज्यं गोरक्षा वार्तयोज्यते ।
संपन्नो वार्तया साधुर्न वृत्तेर्भयमृच्छति ॥

60. दम्भो दंड इति ख्यातस्तस्माद्दंडो महीपतिः ।
तस्य नीतिर्दण्डनीतिर्नयनान्नीतिरुच्यते ॥
61. आन्वीक्षिक्यात्मविज्ञानाद्धर्मशोकौ व्युदस्यति ।
उभौ लोकाववाप्नोति त्रय्यां तिष्ठन्वथाविधि ॥
62. आनृशंस्यं परो धर्मः सर्वप्राणभृतां यतः ॥
तस्माद्द्राजाऽऽनृशंस्येन पालयेत्कृपणं जनम् ॥
- .....

द्वितीयोऽध्यायः – राज्ञः कर्तव्यानि

1. यद्यप्यल्पतरं कर्म तदप्येकेन दुष्करम् ।
पुरुषेणासहायेन किमु राज्यं महोदयम् ॥
2. सर्वविद्यासु कुशलो नृपो ह्यपि सुमंत्रवित् ।
मंत्रिभिस्तु विना मंत्रं नैकोऽर्थं चिन्तयेत्क्वचित् ॥
3. सभ्याधिकारिप्रकृतिसभासत्सु मते स्थितः।
सर्वदा स्यान्नृपः प्राज्ञः स्वमते न कदाचन ॥
4. प्रभुः स्वातंत्र्यमापन्नो ह्यनर्थार्थैव कल्पते।
भिन्नराष्ट्रो भवेत्सद्यो भिन्नप्रकृतिरेव च ॥
5. पुरुषे पुरुषे भिन्नं दृश्यते बुद्धिवैभवम् ।
आप्तवाक्यैरनुभवैरागमैरनुमानतः॥
6. प्रत्यक्षेण च सादृश्यैः साहसैश्च छलैर्बलैः।
वैचित्र्यं व्यवहारणामौन्नत्यं गुरुलाघवैः ॥
7. न हि तत्सकलं ज्ञातुं नरेणैकेन शक्यते।
अतः सहायान्वरयेद्राजा राज्यविवृद्धये॥
8. कुलगुणशीलवृद्धान्छूरान् भक्तान्प्रियंवदान् ।
हितोपदेशकान्क्लेशसहान् धर्मरतान्सदा ॥
9. कुमार्गगं नृपमपि बुद्ध्योद्धर्तुं क्षमाञ्छुचीन् ।
निर्मत्सरान्कामक्रोधलोभहीनान्निरालसान् ॥
10. हीयते कुसहायेन स्वधर्माद्राज्यतो नृपः।
कुर्मणा प्रनष्टास्तु दितिजाः कुसहायतः॥
11. नष्टा दुर्योधनाद्यास्तु नृपाः शूरा बलाधिकाः।
निरभिमानो नृपतिः सुसहायो भवेदतः॥

12. तपस्विनो दानशीलाः श्रुतिस्मृति विशारदाः ॥
पौराणिकाः शास्त्रविदो दैवज्ञा मान्त्रिकाश्च ये ।
13. आयुर्वेदविदः कर्मकाण्डज्ञास्तान्त्रिकाश्च ये ॥
ये चान्ये गुणिनः श्रेष्ठा बद्धिमन्तो जितेन्द्रियाः।
14. तान् सर्वान् पोषयेद् भृत्यान् दानैर्मानैः सुपूजितान् ।
हीयते चान्यथा राजा ह्यकीर्तिं चापि विन्दति ॥
15. हीनाल्पकर्मिणश्चैते योज्याः कार्यानुरूपतः ।
प्रोक्तं पुण्यतमं सत्यं परोपकरणं तथा ॥
16. आज्ञायुक्तांश्च भृतकान्सततं धारयेन्नृपः ।
हिंसा गरीयसी सर्वपापेभ्योऽनृतभाषणम् ॥
17. गरीयस्तरमेताभ्यां युक्तान्भृत्यान् धारयेत् ।
यदा यदुचितं कर्तुं वक्तुं वा तत्प्रबोधयन् ॥
18. हितं राज्ञश्चाहितं यल्लोकानां तन्न कारयेत् ।
नवीनकरशुल्काद्यैर्लोक उद्विजते ततः ॥
19. गुणनीतिबलद्वेषी कुलभूतोऽप्यधार्मिकः ।
नृपो यदि भवेत्तं तु त्यजेद्राष्ट्रविनाशकम् ॥
20. विद्यावत्सु शरश्चन्द्रो निदाघार्को द्विषत्सु च ।
प्रजासु च वसन्तार्क इव स्यात्रिविधो नृपः ॥
21. भृत्याद्यैर्यन्न कर्तव्याः परिहासाश्च क्रीडनम् ।
अपमानास्पदे ते तु राज्ञो नित्यं भयावहे ॥
22. न कार्यं भृतकः कुर्यान्नृपलेखद्विना क्वचित् ।
नाज्ञापयेल्लेखनेनऽविनाऽल्पं वा महन्नृपः ॥
23. भ्रान्तेः पुरुषधर्मत्वाल्लेख्यं निर्णायकं परम् ।
अलेख्यमाज्ञापयति ह्यलेख्यं यत्करोति यः ॥

24. राजकृत्यमुभौ चोरौ तौ भृत्यनृपती सदा ।
नृपसंचिह्नितं लेख्यं नृपस्तन्न नृपो नृपः ॥
25. समुद्रं लिखितं राज्ञा लेख्यं तच्चोत्तमोत्तमम् ।
उत्तमं राजलिखितं मध्यं मन्त्र्याधिभिः कृतम् ।
पौरलेख्यं कनिष्ठं स्यात्सर्वं संसाधनक्षमम् ॥
26. राजा तु धार्मिकान् सभ्यान् नियुञ्ज्यात् सुपरीक्षितान् ।
व्यवहारधुरं वोढुं ये शक्ताः पुङ्गवा इव ॥
27. प्रत्यहं देशदृष्टैश्च शास्त्रदृष्टैश्च हेतुभिः ।
जातिजानपदान् धर्माञ्छ्रेणिधर्मास्तथैव च ।
समीक्ष्य कुलधर्माश्च स्वधर्मं प्रतिपालयेत् ॥
28. देशजातिकुलानां च ये धर्माः प्राक् प्रवर्तिताः ।
तथैव ते पालनीयाः प्रजा प्रक्षुभ्यतेऽन्यथा ॥
29. येषां परम्पराप्राप्ताः पूर्वजैरप्यनुष्ठिताः ।
त एव तैर्न दुष्येयुराचारान्नेतरस्य तु ॥
30. अशोधयित्वा पक्षं ये ह्युत्तरं दापयन्ति तान् ।
रागाल्लोभाद्भयाद्वपि स्मृत्यर्थे वाधिकारिणः ।
सभ्यादीन् दण्डयित्वा तु ह्यधिकारान्निवर्तयेत् ॥
31. कामक्रोधौ तु संयम्य योऽर्थान् धर्मेण पश्यति ।
प्रजास्तमनुवर्तन्ते समुद्रमिव सिन्धवः ॥
32. त्यक्त्वा तु दर्पकार्पण्यमानोद्वेगभयानि च ।
कुर्वीत नृपतिर्नित्यं स्वार्थसिद्ध्यै तु नान्यथा ।
विशेषभृतितो भृत्यं प्रेममानाधिकारतः ॥
33. श्रेष्ठो न मानहीनः स्यान्नयूनो मानाधिकोऽपि न ।
राष्ट्रे नित्यं प्रकुर्वीत श्रेयोऽर्थी नृपतिस्तथा ॥

34. सर्वधर्मावनान्नीचनृपोऽपि श्रेष्ठतामियात् ।
उत्तमोऽपि नृपो धर्मनाशनान्नीचतामियात् ॥
35. धर्माधर्मप्रवृत्तौ तु नृप एव हि कारणम् ।
स हि श्रेष्ठतमो लोके नृपत्वं यः समाप्नुयात् ॥
36. मन्वाद्यैरादृतो योऽर्थस्तदर्थो भार्गवेण वै ।
द्वाविंशतिशतं श्लोका नीतिसारे प्रकीर्तिताः ॥
37. शुक्रोक्तनीतिसारं यश्चिन्तयेदनिशं सदा ।
व्यवहारधुरं वोढुं स शक्तो नृपतिर्भवेत् ॥
38. नाश्रयन्ति च ये नीतिं मन्दभाग्यास्तु ते नृपाः ।
कातर्याद्धनलोभाद्वा स्युर्वै नरकभाजनाः ॥

*****

ಶುಕ್ರನೀತಿ

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ - ರಾಜ್ಯತತ್ವಗಳು

ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಗಮ-ಪ್ರಯೋಜನ

1-2. ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪಾಲನೆ ಹಾಗೂ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಜಗದಾಧಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದ ನಂತರ ಭೃಗುಪುತ್ರನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನು ಅಸುರರಿಂದ ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿ ವಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ನಂತರ ಅಸುರರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅವರಿಗೆ ನ್ಯಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಒಂದು ಕೋಟಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು.

3-4. ಸ್ವಯಂಭುವಾದ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮನು ಲೋಕ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಸಿಷ್ಠರೇ ಮೊದಲಾದ ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ (ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು) ಅಲ್ಪಾಯುಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವತೋಮುಖ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ತರ್ಕದಿಂದ ಕೂಡಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. (ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವ್ಯವಹಾರದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುರಿತು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ.

5. ಶುಕ್ರನೀತಿಯು ಸರ್ವಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾಗಿದ್ದು ಸಮಾಜವನ್ನು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಚತುಷ್ಟಯಗಳಾದ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಸಂಪಾದನೆಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

6. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ಇದನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸದಾ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ರಾಜರುಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಜಾರಂಜಕರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ.

7. ರಾಜರುಗಳು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯಾಕರಣದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥದ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಅಂದರೆ ಇತರ ಯಾವ ಗ್ರಂಥದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

8. ಹೇಗೆ ಜೀವಿಗಳ ದೇಹಸ್ಥಿತಿಯು ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಲೋಕದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರದ ಸ್ಥಿತಿಯು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ರಾಜನಿಗೆ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಅವಶ್ಯಕತೆ

9. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಈಡೇರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ರಾಜನು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ರಾಜನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

10. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಊಟದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವನಿಗೆ ಕೆಲವು ರೋಗಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಯಾವ ರೋಗವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ನೀತಿರಹಿತನಾದವನಿಗೆ ಕೆಲವು ಶತ್ರುಗಳು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ನೀತಿ ಯುಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.

11. ನಿರಂತರ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯವೂ ದುಷ್ಟರ ದಮನ ಈ ಎರಡೂ ರಾಜರಿಗೆ ಪರಮ ಧರ್ಮವೆನಿಸಿದೆ. ಹಾಗೂ ಇವೆರಡರ ಫಲವು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ಇವೆರಡೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
12. ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಜಲಪಾತ್ರೆಯು ಎಷ್ಟು ದೋಷಯುಕ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನೀತಿರಹಿತನಾದ ರಾಜನೂ ಮಹಾದೋಷಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ರಾಜನಿಗೆ ಭಯಾವಹವೂ, ಶತ್ರುಸಂವರ್ಧಕವೂ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತಾದ ಬಲಹಾನಿಕಾರಕವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
13. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ರಾಜನು ನೀತಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ನೀತಿ ಇಲ್ಲದ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜನ ಸೇವೆಯು ಹರಿತವಾದ ಖಡ್ಗದ ಅಲಗನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಷ್ಟು ಹಾನಿಕಾರಕವಾದುದಾಗಿದೆ.
14. ನೀತಿಯುಕ್ತನಾದ ರಾಜನ ಸೇವೆಯು ಸುಖಪೂರ್ವಕವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅನೀತಿಯುಕ್ತ ರಾಜನ ಸೇವೆಯು ದುಃಖಪೂರ್ವಕವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ನೀತಿ ಹಾಗೂ ಬಲ ಇವೆರಡೂ ಇವೆಯೋ ಆ ರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಪತ್ತು ಹರಿದು ಬರುತ್ತದೆ.
15. ಯಾವ ರಾಜನು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಅನೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿರುವನೋ) ಅವನ ರಾಷ್ಟ್ರವು ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ, ಸೈನ್ಯವು ಸಾಮರ್ಥ್ಯರಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅವನ ದೇಶ, ಸೈನ್ಯ, ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಭೇದವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅವನ ಮೂರ್ಖತನದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದ್ದು, ಸರ್ವತ್ರ ಅರಾಜಕತೆಯು ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧರ್ಮ ಪರಿಪಾಲನೆಯ ಮಹತ್ವ

16. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿನ ಜನರು ರಾಜದಂಡದ ಭಯದಿಂದಲೇ ಅವರವರ ಧರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ತವ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಯಾರು ಸ್ವಧರ್ಮ ಪರಿಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗುವರೋ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳೂ ಹಾಗೂ ತೇಜಸ್ವಿಗಳೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ.
- 17 - 18. ಯಾರು ಸ್ವಧರ್ಮ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಸುಖವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಧರ್ಮ ಪರಿಪಾಲನೆಯೇ ಪರಮ ತಪಸ್ಸೆನಿಸಿದೆ. ಯಾರು ಸ್ವಧರ್ಮ ಪಾಲನೆ ಎಂಬ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಸದಾ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವರೋ ಅಂತಹವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಕಿಂಕರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂದ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ? ರಾಜನು ತನ್ನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು, ಅತ್ಯಂತ ಭಯಾನಕವಾದ “ರಾಜದಂಡದಿಂದ” ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು.
- 19-20. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ರಾಜನ ತೇಜಸ್ಸು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಆಗಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹವನು ರಾಜ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿ, ಬಲ, ಶೌರ್ಯ ಹಾಗೂ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತಿದಿನ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹವನು ಸ್ವಯಂ ನಿರ್ದೋಷಯುಕ್ತನಾಗಿ ದಂಡವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

21. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ರಾಜನ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣವೂ ನಿತ್ಯವೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅವನ ಶೌರ್ಯ, ನೀತಿ, ಬಲ ಮತ್ತು ಧನದಿಂದ ತಿಯರ್ಗ್ ಯೋನಿಗಳಾದ ಸರ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ ರಾಜನ ವಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಮೂರು ವಿಧ ರಾಜರು

22. ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸವೆಂದು ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭೇದವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ರಾಜನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತನೋ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜನು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ಅಥವಾ ತಾಮಸ ಗುಣವುಳ್ಳ ರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

23 -24. ಯಾವ ರಾಜನು ತನ್ನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನೋ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನೋ, ಸರ್ವರೀತಿಯ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನೋ, ಶತ್ರುಗಣಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವವನೋ, ದಾನವೀರನೂ ಕ್ಷಮಾಶೀಲನೂ , ಶೂರನೂ, ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಸಕ್ತನೂ, ವೈರಾಗ್ಯಯುಕ್ತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹವನು ಸಾತ್ವಿಕರಾಜನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಇಂತಹ ರಾಜನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

25. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನನ್ನು ತಾಮಸಿಕ ರಾಜ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇವನು ದಯಾರಹಿತನೂ, ಮದದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನೂ, ಹಿಂಸಕನೂ ಹಾಗೂ ಸತ್ಯವರ್ಜಿತನೂ ಆಗಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನರಕವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ.

26 - 27. ಧಾಂಬಿಕನೂ, ಲೋಭಿಯೂ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತನೂ, ವಂಚಕನೂ, ಧೂರ್ತನೂ, ಮನದಲ್ಲೊಂದು ಹೊರಗೊಂದು ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನೂ, ಮಾತು ಮತ್ತು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಹಪ್ರಿಯನೂ ಹಾಗೂ ನೀಚರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನೂ, ನಿರಂಕುನೂ, ಅನೀತಿವಂತನೂ, ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭದ್ರವೇಶಿಯೂ ಆದವನು ರಾಜಸ ರಾಜನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಇಂತಹ ಅಧಮ ರಾಜನು ಮರಣದ ನಂತರ ತಿಯರ್ಗ್ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ (ಸರ್ಪಾದಿ) ಅಥವಾ ಸ್ಥಾವರ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ(ವೃಕ್ಷಾದಿಯಾಗಿ) ಜನಿಸುವನು.

28. ಸಾತ್ವಿಕರಾಜನು ದೇವತಾಂಶಗಳನ್ನೂ, ತಾಮಸರಾಜನು ರಾಕ್ಷಸರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ರಾಜಸ ರಾಜನು ಮನುಷ್ಯರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಬೇಕು.

29. ಸತ್ಪುಣ್ಯ ಹಾಗೂ ತಮೋಗುಣಗಳ ಸಮಾನತೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭಾಗ್ಯವಶದಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಯಾವಯಾವ ಗುಣಗಳ ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನಿರುತ್ತಾನೆ.

ಉತ್ತಮ ರಾಜ

30. ಒಂದುವೇಳೆ ರಾಜನು, ಉತ್ತಮನಾಯಕನಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವಿಕನಿಲ್ಲದ ಹಡಗಿನಂತೆ, ಅವನ ಪ್ರಜೆಗಳು ನಷ್ಟವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

31. ರಾಜನಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಲ್ಲದೇ, ರಾಜನೂ ಕೂಡ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

32. ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿರುವ ರಾಜನು ತಾನು ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ತ್ರಿವರ್ಗ (ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಮತ್ತು ಕಾಮ) ದಿಂದ ಕೂಡಿದವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ರಾಜನು, ತಾನು ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು (ತ್ರಿವರ್ಗ) ರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

33. ಧರ್ಮದಿಂದ ಪವಿತ್ರನಾಗಿರುವ ರಾಜನು ಪೃಥ್ವಿಯ ಪಾಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಧರ್ಮದ ಫಲದಿಂದಲೇ ನಹುಷರಾಜನು (ಇಂದ್ರಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಕೂಡ) ರಸಾತಲಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

ನಹುಷ: ಚಂದ್ರವಂಶದ ಪುರುಷನ ಮೊಮ್ಮಗ. ಈತನ ತಂದೆ ಆಯು. ತಾಯಿ ಸ್ವರ್ಭಾನವಿ. ವೃತ್ರನ ವಧೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಹತ್ಯೆಯ ಭಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ದೇವಲೋಕವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ನಹುಷನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಕೆಲಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ದೇವರಾಜ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಹುಷನು ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ ಶಚಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟನು. ಆಕೆಯು ದೇವಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ, ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಅರಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ವಿವಾಹವಾಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು. ನಹುಷನು ಅದರಂತೆಯೇ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಶಚಿಯ ಅರಮನೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಧಾನವಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಅರಿತು ಕೋಪದಿಂದ 'ಸರ್ಪ ಸರ್ಪ' (ಬೇಗ ಬೇಗ ನಡೆ) ಎಂದು ಅವರ ತಲೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯಲು ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಕೋಪದಿಂದ 'ಸರ್ಪೋ ಭವ' (ಸರ್ಪವಾಗು) ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತರು. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೂ ತನ್ನ ಅಹಂಕಾರದ ಕಾರಣ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಸರ್ಪರೂಪವಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬಿದ್ದನು.

34. ಅಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜಾವೇನನು ನಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಪೃಥು ರಾಜನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅದರ ಮೂಲಕ, ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು.

ರಾಜಾ ವೇನ ಮತ್ತು ಪೃಥು: ರಾಜಾ ವೇನನು ಅಂಗರಾಜನ ಪುತ್ರ. ತಾಯಿ ಸುನೀಥಾ. ಇವನ ಅಪಚಾರ, ಅನಾಚಾರ, ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಿಂದ ನೊಂದು ಕೋಪಗೊಂಡ ಸಿದ್ಧಮುನಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಅವನ ಬಲಗೈ ಕತ್ತರಿಸಿದಳು. ಈತನು ದುಷ್ಟನೂ, ನಾಸ್ತಿಕನೂ ಆಗಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇವನನ್ನು ಕೊಂದು, ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇವನ ಶರೀರವನ್ನೇ ಮಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಜನಿಸಿದವನೇ ಪೃಥು. ಇವನ ಜನ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಭೂಮಿಯು ನುಂಗಿದ್ದ ಸಸ್ಯಬೀಜಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅದರಿಂದಲೇ ಹೊರಪಡೆದು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಪೃಥುವಿನ ಮಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಇವನು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜರ್ಷಿ.

35. ಯಾವ ರಾಜನು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರನಾಗಿರುವನೋ ಅವನನ್ನು ದೇವಾಂಶ ಸಂಭೂತನೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಅಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ರಾಜನನ್ನು ರಾಕ್ಷಸಾಂಶ ಉತ್ಪನ್ನ, ಧರ್ಮಲೋಪಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪೀಡಕ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

36. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಾಯುವು ಸುಗಂಧ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನೋ, ಪ್ರಸಾರಕನೋ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜನು ಒಳ್ಳೆಯ ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗುವನು. ಒಬ್ಬ ಸೂರ್ಯ ಹೇಗೆ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಧರ್ಮ(ಸುಜ್ಞಾನ)ದ ಬೆಳಕಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗುವನೋ ಅದರಂತೆ ರಾಜನು ಅಧರ್ಮ ನಾಶಕ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮದ ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗುವನು.

ರಾಜನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಏಳು ಗುಣಗಳು

37. ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಗುರು, ಸಹೋದರ, ಬಂಧು, ಕುಬೇರ, ಯಮ ಈ ಸಪ್ತ ಮಹಾತ್ಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳಂತಹವನೇ ರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನು. ಈ ಏಳು ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನು ರಾಜನೇ ಅಲ್ಲ.

38. ತಂದೆಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಗುಣವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಿಪುಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ರಾಜನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಗುಣವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಗೆ ತಾಯಿಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವಳೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬಲಿಷ್ಠನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವಳೋ ಅದರಂತೆ ರಾಜನೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

39. ಹೇಗೆ ಗುರುವು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ, ಸುವಿದ್ಯೆಯ ಅಧ್ಯಾಪನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೋ (ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ಯಾವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವನೋ) ಅದರಂತೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಗುರುವಿನಂತಿರಬೇಕು. ಹೇಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಂದೆಯ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಸಹೋದರರು ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವರೋ ಅದರಂತೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ನೀತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಒಂದು ಭಾಗ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

40. ಹೇಗೆ ಬಂಧುಗಳು ತಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳ ಶರೀರ, ಸ್ತ್ರೀ, ಧನ ಮತ್ತು ಗೋಪ್ಯವಾದ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನ ಹಾಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವರೋ ಅದರಂತೆ ರಾಜನೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಧನ ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಬೇರನಂತೆಯೂ, ದಂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಮನಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು.

41. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಏಳು ಗುಣಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಇದು ರಾಜನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದುದೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣವನ್ನೂ ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡಬಾರದು.

42. ಯಾವ ರಾಜನು ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿದರೆ “ಕ್ಷಮಾಶೀಲ” ನೆಂದೂ, ದುಷ್ಟರನ್ನು ದಮನ ಮಾಡಿದರೆ “ಶಕ್ತಿವಂತ”ನೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಸದ್ಗುಣಗಳಿದ್ದೂ ಕ್ಷಮಾಗುಣರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವನಿಗೆ ಶೋಭೆ ತರುವುದಿಲ್ಲ. (ದಯಾಶೀಲನು ಗಳಿಸುವ ಜಯವು ದಂಡೋಪಾಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ. ಆ ಕಾರಣ ದಯೋಪೇತ ಕ್ಷಮಾಗುಣವು ಮಾನವೀಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಶಿರೋರತ್ನಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.)

43. ರಾಜನು ತನ್ನ ದುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ನಿಂದೆಯನ್ನು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ದಾನ, ಮಾನ, ಸತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸದಾ ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಬೇಕು.

44. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ವಿನಯಸಂಪನ್ನನಾಗಿರಬೇಕು. ತದನಂತರ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು, ಮಂತ್ರಿ ವರ್ಗದವರನ್ನು, ಭೃತ್ಯರನ್ನು, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ವಿನಯವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. (ರಾಜನಾದವನು ಕೇವಲ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗದೇ ತಾನೂ ಅದನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತಹವನಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಪರೋಪದೇಶ ಕುಶಲನು ರಾಜನೇ ಅಲ್ಲ.)

ರಾಜನ ಕೆಲವು ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

45. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ರಾಜನ ಪ್ರಜೆಗಳು ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸದಾ ಅನುರಕ್ತರಾಗಿರುವರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ರಾಜರು ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವರೋ ಹಾಗೂ ವಿನಯವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರೋ ಅವರು ಅಧಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಗಳಿಸುವರು.

46. ಜಯಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ರಾಜನು ಕಾಮವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪಾಲನೆಗಾಗಿ, ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರೋಧವನ್ನೂ, ಸೈನ್ಯದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಲೋಭವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕು.

47-48. ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ದಾನಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಜೆಗಳ ಪರಿಪಾಲನೆ, ರಾಜಸೂಯಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ನ್ಯಾಯಯುತವಾಗಿ ಕೋಶದ ವೃದ್ಧಿ, ಸಾಮಂತರಿಂದ ಕರ ವಸೂಲಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಮರ್ಧನ, ರಾಜ್ಯದ ವಿಸ್ತರಣೆ ಈ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯವಹಾರವು ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

49. ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮಾನ, ಮದ ಮತ್ತು ಮೋಹ ಇವುಗಳಿಗೆ “ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ” ಎಂದು ಹೆಸರು. ರಾಜನು ಇವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಇವುಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಅವನು ಸುಖಿಯಾಗಿರುವನು.

50-51. ಕಾಮದಿಂದ ರಾಜಾ ದಂಡಕೃ, ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಜನಮೇಜಯ, ಲೋಭದಿಂದ ರಾಜರ್ಷಿ ಐಲ, ಮೋಹದಿಂದ ವಾತಾಪಿ ಎಂಬ ಅಸುರ, ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನಾದ ರಾವಣ ಮತ್ತು ಮದದಿಂದ ದಂಭೋದ್ಭವನೆಂಬ ರಾಜ, ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವಿನಾಶ ಹೊಂದಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಷಡ್ವರ್ಗಗಳ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದ್ದರು.

52. ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಈ ಷಡ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದರಿಂದ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಮಗ ಪರಶುರಾಮ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಜ ಅಂಬರೀಶ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಈ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಆಳಿದರು.

53. ಈ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ ಮೂಲಕ ಆದರದಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸುವವನಾಗಿ, ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜನು ಗುರುಜನರ (ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಆಚಾರ್ಯರು, ತಂದೆ-ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರು) ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

54. ಏಕೆಂದರೆ ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯ ಮೂಲಕ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿನಯದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಜನು ಸಜ್ಜನರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೊಳಗಾಗುವನು.

ರಾಜನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರಬೇಕಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳು

55. ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ (ಗೌತಮಾದಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದವು) ತ್ರಯೀ(ವೇದಾಂಗ ಸಹಿತ ಮೂರು ವೇದಗಳಾದ ಋಕ್, ಯಜುಸ್, ಮತ್ತು ಸಾಮ), ವಾರ್ತಾ(ವ್ಯವಹಾರ ಶಾಸ್ತ್ರ), ದಂಡನೀತಿ(ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ) ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು ಸನಾತನವಿದ್ಯೆಗಳಾಗಿವೆ. ರಾಜನಾದವನು ಇವುಗಳನ್ನು ಸದಾ ನಿಯತಪೂರ್ವಕ ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕು.

56. ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀಯಲ್ಲಿ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನೆಲೆಸಿವೆ. ಮತ್ತು ತ್ರಯೀಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ, ಕಾಮ-ಅಕಾಮಗಳು ವಿಷಯಗಳಾಗಿವೆ.

57. ವಾರ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಅನರ್ಥ ವಿಷಯಗಳು ಹಾಗೂ ದಂಡನೀತಿಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ-ಅನ್ಯಾಯ, ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳ ಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳು ಈ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿವೆ.

58. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು (ಶಿಕ್ಷಾ, ಕಲ್ಪ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಭಂದಸ್ಸು, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ) , ಚತುರ್ವೇದಗಳು, ಮೀಮಾಂಸಾ, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಸ್ತಾರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ರಯೀ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು.

59. ತೆರಿಗೆ, ಕೃಷಿ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಪಶುಸಂಗೋಪನೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾರ್ತಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಈ ವಾರ್ತಾ(ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ)ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾದ ರಾಜನು (ಪ್ರಜೆಗಳ) ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

60. ದಂಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ 'ದಂಡ'ವೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇದರ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ರಾಜನು ದಂಡರೂಪನಾಗಿರುವನು. ದಂಡದಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ರಾಜನ ನೀತಿಯನ್ನು ದಂಡನೀತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇದನ್ನು 'ನಯನ' ನೀತಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಶಾಶ್ವತವಾದುದಲ್ಲದೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ದಂಡನೀತಿಯನ್ನು ರಾಜನೀತಿ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವನು.

61. ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೆ ವಿದ್ಯೆಯು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸುಖ - ದುಃಖಗಳನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ತ್ರಯೀ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ರಾಜನು ಇಹಲೋಕ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕ ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವನು.

62. ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದಯೆ ತೋರಿಸುವುದೇ ಪರಮಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ದಯೆಯಿಂದ ದೀನ ನಿಸ್ಸಹಾಯಕರನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕು.

*****

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ - ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

ರಾಜನಿಗೆ ಮಂತ್ರಿ, ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ ಹಾಗೂ ಇತರ ಸಹಾಯಕರ ಅವಶ್ಯಕತೆ

1. ಒಂದುವೇಳೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಣ್ಣಕಾರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಅದನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಇತರರ ನೆರವಿದೆ ಯಾವ ಪುರುಷನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂದಮೇಲೆ ಮಹತ್ತಾದ ರಾಜಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ? (ಅರ್ಥಾತ್ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ).
2. ರಾಜನು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿದ್ದರೂ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಚಾರವಂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಯಾವುದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು.
3. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ರಾಜನು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸದೆ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವ ಇತರ ಸಜ್ಜನರಾದ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ, ಪ್ರಜೆಗಳು ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಭಾಸದಸ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿ ಅವರ ಸಹಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ಕೇವಲ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಹಾಗೆ ಮಾಡಬಾರದು).
4. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜನು ಅನರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜ್ಯವು ಒಡನೆಯೇ ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾಗುವುದಲ್ಲದೇ ಅವನ ಪ್ರಜಾಮಂಡಲವೂ ಒಡೆದುಹೋಗುವುದು.
- 5-6 ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಲ್ಲೂ ಬುದ್ಧಿವೈಭವವು ಭಿನ್ನರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಆಪ್ತವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ. ಅನುಭವದಿಂದ, ಆಗಮಗಳಿಂದ(ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಗಳು), ಅನುಮಾನ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಮತ್ತು ಸಾದೃಶ್ಯ(ಉಪಮಾನ) ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಸಾಹಸದಿಂದ, ಛಲದಿಂದ, ಬಲದಿಂದ, ಗುರುತ್ವ ಹಾಗೂ ಲಘುತ್ವಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವವುಂಟಾಗುವುದು.
7. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನೇ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು, ರಾಜ್ಯದ ಉನ್ನತಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತರಾದ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರಬೇಕು.
8. ಯಾರು ಕುಲ-ಗುಣ-ಶೀಲಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರೋ, ಶೂರರೂ, ರಾಜಭಕ್ತರೂ ಪ್ರಿಯಭಾಷಿಗಳೂ ಆಗಿರುವರೋ, ಹಿತಕರವಾದ ಉಪದೇಶ ನೀಡುವವರೋ, ಕಷ್ಟಸಹಿಷ್ಣುಗಳೋ, ಸದಾ ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವರೋ ಅಂತಹವರನ್ನು ರಾಜನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.
9. ದುಷ್ಟಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಜನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಬಲದಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದ ಕಡೆಗೆ ತರುವಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರೋ, ಪವಿತ್ರವಾದ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವರೋ, ಅಸೂಯಾ ರಹಿತರೋ, ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧ-ಲೋಭ ಹೀನರೋ, ಆಲಸ್ಯರಹಿತರೋ ಅಂತಹ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.
10. ತಮ್ಮ ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟಸಹಾಯಕರಿಂದ ದೈತ್ಯರು ಹೇಗೆ ನಾಶವಾದರೋ ಹಾಗೆ ಕೆಟ್ಟ ಸಹಾಯಕರಿಂದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಚ್ಯುತಿಹೊಂದುವನು.

11. ಧುಯೋಧನಾದಿ ಕೌರವ ರಾಜರು ಶೂರರೂ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕುತ್ತಿತ ಸಹಾಯಕರಿಂದ ನಷ್ಟವಾದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ದುರಭಿಮಾನ ರಹಿತನಾದ ದೊರೆಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಹಾಯಕರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿರಬೇಕು.

12-14. ಯಾವ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ದಾನಶೀಲರು, ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವರು, ಪೌರಾಣಿಕರು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು, ಜ್ಯೋತಿಸಿಗಳು, ಮಂತ್ರ-ತಂತ್ರವೇತ್ತರು, ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞರು, ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕರ್ಮಕಾಂಡವನ್ನು ತಿಳಿದವರು, ಶೈವಾದಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಮತ್ತು ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣಿಗಳು, ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾಗಿರುವವರು - ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಭೃತ್ಯರನ್ನು ದಾನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಗೌರವದಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪೋಷಿಸಬೇಕು. ರಾಜನು ಹೀಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಚ್ಯುತಿ ಹೊಂದುವುದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಅಪಕೀರ್ತಿಯೂ ಹರಡುವುದು.

ಸಜ್ಜನ-ದುರ್ಜನ ಭೃತ್ಯರ ಲಕ್ಷಣ

15. ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರೋಪಕಾರಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ರಾಜನ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಭೃತ್ಯರನ್ನು ರಾಜನು ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಲು ಸದಾ ತನ್ನ ಬಳಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

16. ಎಲ್ಲ ಪಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆ ಹಾಗೂ ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವಿಕೆ ಪ್ರಬಲವಾದುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೃತ್ಯರನ್ನು ದೊರೆಯು ತನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಇವರು ರಾಜನಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟಕಾರಕರು.

17. ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದೋ ಹಾಗೂ ಯಾವ ಮಾತನ್ನು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೋ, ಅದನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಭೋಧಿಸುವ ಮತ್ತು ತಾನೂ ಕೂಡ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವರನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಭೃತ್ಯರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ಭೃತ್ಯನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಧಾರ್ಮಿಕ ರಾಜ, ಪ್ರಜೆಗಳು ಹಾಗೂ ಭೃತ್ಯರೊಂದಿಗೆ ರಾಜನ ನಡವಳಿಕೆ

18. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಕೇವಲ ರಾಜನಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಹಿತಕಾರಕವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ರಾಜನು ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಹೊಸ ಸುಂಕ ಹಾಗೂ ಶುಲ್ಕವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಉದ್ವಿಗ್ನರಾಗುವರು.

19. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿಯೂ ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣ, ನೀತಿ ಹಾಗೂ ಸೇನೆಯೊಂದಿಗೆ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಧಾರ್ಮಿಕ ರಾಜನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

20. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಶರತ್ಕಾಲದ ಚಂದ್ರನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಹ್ಲಾದಜನಕನೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದ ಸೂರ್ಯನ ತಾಪದಂತೆ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಮೃದುವೂ ಅಲ್ಲದ ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ ಅಲ್ಲದ ವಸಂತಕಾಲದ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ರಾಜನು ಮೃದುತ್ವ, ತೀಕ್ಷ್ಣತ್ವ ಹಾಗೂ ಸೌಮ್ಯತ್ವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

21. ಭೃತ್ಯರೊಂದಿಗೆ ರಾಜನು ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಆಟವಾಡುವುದಾಗಲೀ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಇವೆರಡೂ ಸದಾ ಅಪಮಾನಕಾರಕ ಹಾಗೂ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹವು.

ಲೇಖ್ಯದ ಮಹತ್ವ

22. ಭೃತ್ಯನು ಪತ್ರರೂಪ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೇ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ರಾಜನೂ ಕೂಡ ಲೇಖ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಚಿಕ್ಕ ಕೆಲಸವನ್ನಾಗಲಿ ದೊಡ್ಡಕೆಲಸವನ್ನಾಗಲೀ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಬಾರದು.

23-24. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವವಷ್ಟೇ. ಆ ಕಾರಣ ಭ್ರಮನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಲಿಖಿತರೂಪದ ನಿರ್ಣಯವೊಂದೇ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ರಾಜನು ಬರೆಯದೇ ಅಂದರೆ ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆಪತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಭೃತ್ಯನು ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಲಿಖಿತ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ರಾಜಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವನೋ ಆ ಇಬ್ಬರೂ (ರಾಜ ಮತ್ತು ಭೃತ್ಯರು) ಕಳ್ಳರೇ ಸರಿ. ಯಾರು ಯುಕ್ತ ರಾಜಮುದ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸುವರೋ ಅವರು ಮಾತ್ರ ನಿಜವಾದ ರಾಜರು. ಆದರೆ ಕೇವಲ ರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಿರುವವರು ರಾಜರಲ್ಲ.

25. ಯಾವ ರಾಜನ ಲಿಖಿತ ಆಜ್ಞೆ ಮೊಹರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೋ ಅದೇ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಲೇಖ್ಯವು. ಯಾವುದು ಕೇವಲ ಸ್ವಯಂ ರಾಜನಿಂದ ಲಿಖಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಸಾಧಾರಣೋತ್ತಮ, ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದುದು ಮಧ್ಯಮ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಬರೆದದ್ದು ಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನಿಯೋಜನೆ

26. ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ವೃಷಭಗಳ ಹಾಗೆ ವಿವಾದ-ನಿರ್ಣಯದ ಭಾರವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದು, ಸಜ್ಜನರೂ, ಧಾರ್ಮಿಕರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹವರನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ರಾಜನಾದವನು ನಿರ್ಣಾಯಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿ-ಆಚಾರಗಳ ಪಾಲನೆ

27. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಯಾಯಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತಹ, ನಿಯಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾದ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಯಾಯಾ ವರ್ಗ, ಜನಪದ, ಸಂಘ ಹಾಗೂ ಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಚಾನವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವಂತಹ ಪದ್ಧತಿ-ಆಚಾರಗಳನ್ನು ರಾಜನಾದವನು ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರಿತು ಬಹು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನ್ಯಾಯಯುತವಾಗಿ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕು.

28. ದೇಶ, ಜಾತಿ, ಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧರ್ಮವು ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದೋ ಅದನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಪಾಲಿಸಲು ಅನುವಾಗುವಂತೆ ರಾಜನು ಸಹಕರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಒಂದು ವೇಳೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ಮನದಿಚ್ಛೆಯಂತೆ ಅದನ್ನು ಪರಿವರ್ತನೆ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ) ಪ್ರಜೆಗಳು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ.

29. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಜರಿಂದ ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಂತಹ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ (ಪೂರ್ವಜರಿಂದ ಪಾಲಿಸದಂತಹ) ಇರದಂತಹ ಆಚರಣೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ.

ಅಧಾರ್ಮಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ದಂಡನೆ

30. ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ರಾಗ, ಲೋಭ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ಯಾವುದೇ ಪಕ್ಷದ ವಾದವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೋ ಆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಮುಂದೆ ಅಂತಹ ತಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡದಂತೆ ತಡೆಯಲು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವಂತಹ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕು ಹಾಗೂ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಚ್ಯುತಿಗೊಳಿಸಬೇಕು.

ರಾಜನ ಸಿದ್ಧಿ

31. ಕಾಮ ಹಾಗೂ ಕ್ರೋಧಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಯಂತ್ರಣ ಹೊಂದಿ ಯಾವ ರಾಜನು ಧರ್ಮದಿಂದ ವಿವಾದಗಳ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ರಾಜನನ್ನು ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.

32. ರಾಜನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೇ ಅಹಂಕಾರ, ಜಿಪುಣತನ, ಜಂಭ, ಉದ್ವೇಗ ಮತ್ತು ಭಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಸೇವಕವರ್ಗದವರೊಡನೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಗೌರವದಿಂದ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಯುತವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

33. ಒಳಿತನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಎಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ದೊರಕಬೇಕಾದ ಗೌರವದಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ನ್ಯೂನಪುರುಷನು ಅಧಿಕವಾದ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಸಮ್ಮಾನ ದೊರೆಯಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಬಾರದು)

34. ಎಲ್ಲಾ ರಾಜಧರ್ಮಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಪಾಲನೆಗಳಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರರಾಜನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದರೂ ರಾಜನು ರಾಜಧರ್ಮದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನೀಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

35. ಪ್ರಜೆಗಳ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಅಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ರಾಜನೇ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಅಂದರೆ ರಾಜನು ಧಾರ್ಮಿಕನಾಗಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಥವಾ ಅಧಾರ್ಮಿಕರಾಗುತ್ತಾರೆ.) ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾರು ರಾಜಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೋ ಅವರೇ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರು.

ಶುಕ್ರನೀತಿಯ ಮಹತ್ವ

36. ರಾಜನೀತಿಯ ಯಾವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮನು ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಿಸಿದರೋ, ಅದೇ ವಿಷಯಗಳು ಭಾರ್ಗವನಿಂದ (ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ) ನೀತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಾವಿರದ ಇನ್ನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

37. ಯಾರು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನೀತಿಸಾರದ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ರಾಜನು ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

38. ಯಾರು ಈ ನೀತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ರಾಜರು ಮಂದಭಾಗ್ಯರೇ ಸರಿ. ಹೇಡಿತನದಿಂದ ಅಥವಾ ಧನಲೋಭದಿಂದ (ನೀತಿಪಾಲನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ) ಅವರಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

Shukraneeti

Chapter-1 The principles of king

The origin and benefits of Neetishastra

1 & 2. Having saluted and duly worshiped the Stay of the Universe, the Cause of the origin, maintenance and destruction. (of the creation), Sukracharya, the progeny of Bhrigu, questioned with respectful decorum by the Asuras, his disciples, gave them a discourse on the essence of morals in the logical order. which contained 100 lakhs slokas.

3. & 4. For the good of men Brahma, the self-created Lord, had spoken that treatise on morals by a process of selection, the essence of that Nitisastra, which was an extensive argumentative thesis, has been compiled in an abridged form by *Vasistha* and others like myself for the increase of prosperity of rulers of the earth. For others whose life is of short span the other Sastras treat of certain specialised departments of human activities (and hence can be useful only in limited cases).

5. Nitishastra is useful to all and in all cases it is the means for the preservation of human society. As Nitisastra is considered to be the root of virtue, wealth, enjoyment and salvation.

6. Therefore, the ruler should always carefully peruse it. By knowing which, rulers can be victorious over foes, affectionate towards subjects.

7. The king should well up in the arts of statecraft. Is not the knowledge of words and their meanings acquired without the study of Grammar?

8. But on the other hand, without Niti or system of moral philosophy the stability of no man's affairs can be maintained. Just as without food the physical body of men cannot be maintained and preserved.

The necessity of morality to a king

9. Neetishastra conduces to the desires and interests of all and hence is respected and followed by all. It is also indispensable to the prince since he is the Lord of all men and things.

10. Just as in the case of the sick persons who take un-prescribed food (*Apathya*) the diseases come immediately and do not delay in manifesting themselves, so also in the case of the princes who are unschooled in the principles of Neetishastra the enemies make their appearance at once and do not delay in declaring themselves.

11. The two primary functions of the king are protection of subjects and constant punishment of offenders; these two cannot be achieved without Neetishastra.

12. The absence of Neetishastra is always dangerous to a king like a vessel which leaks. It multiplies and satisfies enemies and causes the reduction of strength and efficiency.

13. The man who by serving obedience to Neeti becomes independent (and follows his own inclinations without reference to Neeti) has misery for his lot. Service a to a lord in an independent way (i.e. without following Neeti) is like licking the keen edge of the sword.

14. The king who follows Neeti is well-respected, but the king who does not follow it is not honoured. Where there are both Neeti and might their flourishes all-round prosperity.

15. Of the prince who does not follow Neeti the kingdom is weakened, the army is inefficient, and the civil service is disorganised; other elements of the State get Topsy-turvy, in short, evils prevail everywhere.

The importance of following Swadharma

16. Through fear of the punishment meted out by the king, each man gets into the habit of following his own *Dharma* or duty. The person who practices his own duty (and sticks to it) can become powerful and influential in this world.

17 & 18. Without strict adherence to one's own walk in the life there can be no happiness. Practicing one's own duty is the paramount penance. By whom this practice of one's own duty is increased among men and even the Gods become their servants. Then What to say of the human being? The king should make the subjects acquire the habits of performing their duties by the use of his terrible sceptre.

19 & 20. And the king himself should practice his own religion, or his influence will be on the wane. From every moment a man attains the position of a king through skill, might or valour no matter whether the king is properly anointed and duly installed or not, he should begin rule his subjects according to the Niti, being always above board and never holder of the sceptre.

21. Of the intelligent man even the small wealth can daily increase. And even lower animals can be subdued through heroism, morality, might and wealth.

Three types of kings

22. There are three kinds of penance, Satvika, Rajasika and Tamasa. The king has his character according to the penance he often performs.

23 & 24. The king who is constant to his own duty and is the protector of his subjects, who performs all the sacrifices and conquers his enemies, and who is charitable, forbearing and valorous, has no attachment to the things of enjoyment and is dispassionate, is called Satvika and attains salvation at death.

25. The king who has the opposite characteristics is Tamasa. And who is not compassionate and is mad through passions, who is envious and untruthful gets hell at death.

26. The king who has vanity, cupidity and attachment for enjoyable things, who practices deceit and villainy, who is not the same or uniform in thought, speech and action, who is fond of picking up quarrels he goes hell at the death.

27. The king who associates himself with the lower classes, who is independent of and does not obey, Neeti and who is of an intriguing disposition, is called Rajasa and gets the condition of lower animals or immovable thought after death.

28. The Satvika king enjoys the blessings of the Gods, the Rajasika those of the men, the Tamasa of the demons. Mind should hence be devoted to Satva.

29. Human birth ensues through the mixture of Satva with Tamas. The men of the world have their luck and character according to the nature of the penance they adopt.

A noble king

30. If the king is not a perfect guide, his subject will get into trouble as a boat without the helmsman sinks in a sea.

31. Without a governor, the subjects do not keep to their own spheres. Nor does the sovereign flourish in the world without subjects.

32. If the monarch proceeds according to the dictates of Nyaya or Justice (Neeti) he can supply himself as well as the subjects with Trivarga or virtue, wealth and enjoyments, otherwise he destroys both.

33. The king called Vaisravana could rule the earth through virtue, but through sin Nahusha got hell.

34. King Vena was ruined through vice and Pruthu was prosperous through virtue. So, the ruler should cultivate his interest by placing virtue in his front.

35. The prince who is virtuous, is a part of the Gods. He who is otherwise is a part of the demons, an enemy of religion and oppressor of subjects.

36. As Vayu or Air is the spreader (and diffuser) of scents, so the prince is the generator (and cause) of good and evil actions. As the Sun is the dispeller of darkness (and creator of light) so the king is the founder of religion and destroyer of religion.

The seven qualities of being a king

37. The sovereign is always possessed of the attributes of seven persons, e.g., father, mother, preceptor, brother, friend, Vaisravana or Kubera and Yama.

38. As a father provides his offsprings with attributes, (i.e. by education), so the king can endow his subjects with good qualities. The mother pardons offence and nourishes the children, (so also the king).

39. The Guru is an adviser to the disciple and teaches him good lessons. (so also the king). The brother takes out his own legal share from the ancestral property (so also the king receives his own share of the people's wealth and produce).

40. The friend is the confidante and protector of one's self, wife, wealth and secrets. Kubera gives wealth and Yama is the punisher (so also the king).

41. These attributes abide in the king who is prospering. These seven qualities should never be deserted by the king.

42. The man who can pardon and deal out mercy (at the proper time) is really able to quell and subdue (the offenders). Without the attribute of mercy, the king, cannot get on even with all his good qualities.

43. The king should give up his own faults and abandon unfriendly words, but should ever satisfy his subjects by gifts, bestowal of honours and good deeds.

44. The king should first provide discipline to himself, then to the sons, then to ministers, then to servants, then to the subjects.

Some duties of king

45. The king whose subjects are devoted, who is devoted to the protection of his subjects, and who has disciplined himself, enjoys great prosperity.

46. Sensuousness should be duly used the former in the maintenance of the family, the latter against enemies. Cupidity should be indulged in by a king who wants victory in the name of the army.

47. Punishment of the wicked, Charity, protection of the subjects, performance of Rajasuya and other sacrifices, equitable realisation of revenues (are the duties of the king).

48. Equitable realisation of revenues, conversion of Princes into tributary chiefs, quelling of the enemies and extraction of wealth from land-these are eight functions of the king.

49. Sensuousness, anger, ignorance, cupidity, vanity and passion-one should give up these six. These being given up, the king becomes happy.

50 & 51. King Dandakya went to the dogs by taking to one of these six enemies. Viz., sensuousness, Janamejaya through anger, Rajarsi Aila through cupidity., Asura Vatapi through folly, Rakshasa Paulastya through vanity and king Dombhodbhava through passion.

52. But the powerful Jamadagnya and the fortunate Ambaresha ruled the world for a long time by giving up these six enemies.

53. Augmenting virtue and wealth which are pursued by the good with care and controlling his senses, the king should worship his preceptor.

54. Association with the guru is for the acquisition of the Shastras, the Shastras are calculated to increase knowledge, the king who is trained in the branches of learning is respected by noble people.

The essential knowledge of king

55. Anvikshiki (Logic), the Trayi (3 Vedas), Varta (Economics) and Dandaniti-these four branches of learning the king should always study.

56. The science of discussion and Vedanta are founded on the science of Anviksiki ; virtue and wise, as well as interests and injuries of man are based on the Trayi .

57. Wealth and its opposite are based on Varta, good and bad government on Dandaniti. Thus all the castes of men and the stages of human life are built upon these sciences.

58. The six Angas, the four Vedas, Mimamsa (one of the systems of philosophy), Nyaya (Philosophy of Logic), Dharmasastra as well as the Purana-all these constitute the Trayi .

59. In Varta are treated interest, agriculture, commerce and preservation of cows. The man who is well up in Varta need not be anxious for earnings.

60. Danda is restraint and punishment, hence the king is also known to be Danda. The Niti that regulates punishment constitutes Dandaniti, so called because it governs and guides.

61. Man gives up both pleasure and pain through Anvikshiki and the science of self (metaphysics) and gets both temporal and spiritual self-realisation through the Trayi.

62. As kindness is a great virtue among men, so the king should rule the poor people with kindness.

Chapter -2

The duties of king

The essentiality of ministers, civil service and other assistants to the king

1. Even if the work be a trifling one it can be done with difficulty by only one individual. What can be performed by an unfriendly person for a kingdom that is considerable?
2. Even the king who is proficient in all the sciences and a past-master in statecraft should never by himself study political interests without references to ministers.
3. The wise ruler should ever abide by the well-thought-out decisions of councillors, office-bearers, subjects and members attending a meeting-never by his own opinions.
4. The monarch who follows his own will is the cause of miseries, soon gets estranged from his kingdom and alienated with his subjects.
5. The wealth of intelligence is seen to be different with different men- according to (the various sources of knowledge) revealed wisdom, intuition, knowledge of sastras, inferential reasoning.
6. Direct observation, analogies, adventurous instincts, craft and force, diversities of human conduct as well as grades of excellence according to the degree in which they are high or low.
7. It is not possible for a single individual to know all these, i.e., the differences in varieties of intellectual gifts as well as varieties of *vyavahara*. Hence for the development of the state the ruler should always appoint assistants.
8. The king should always appoint those who are high by birth, attainments and character, who are valorous, devoted and sweet-tongued, who can advise well, and bear pain who have virtuous habits.
9. The king should always appoint those who by the strength of their wisdom can deliver a king who has gone astray, men who are pure, and who have no envy, passions, anger, cupidity and sloth.
10. Owing to bad friends the ruler falls off from his duty as well as from his kingdom. The progeny of Diti were destroyed through bad associates and evil activities.
11. Valorous and powerful monarchs like Duryodhana also went to the dogs. (through bad advisers). Hence the ruler should be without pride and should have good friends about him.
12. (The king should take care of) Those who practice penances, those who are charitable, those who are proficient in revealed literature (the Vedas) and Smritis.

Those who are well versed in Puranas, those who know the Sastras (other than the Sruthi, Smruti, and puranas) The astrologers, the sorcerers.

13. (The king should take care of) those who are masters of Ayurveda (medical science) and those who are well versed in performing the religious rites and ceremonies should be honored. Those who practice the virtues laid down in Tantras and those others who are meritorious, intelligent and masters of their passions.

14. The above classes of men are to be worshipped by the king and should be honored by giving them stipends, gifts and honours. Otherwise the king is disparaged and earns an ill name.

Characteristics of noble and wicked servants

15. Humble and low workers have to be appointed to their proper works. Truth and philanthropy are the two most sacred of all virtues.

16. The king should always appoint servants having above mentioned qualities. Envy is the greatest of all sins, mendacity is greater than envy.

17. The king should not have servants having these vices. The good servant is he who knows when what is to be said or done and does or says that, at the proper time.

The immoral king and the behaviour of a king towards public and servants

18. One should not do anything that is good to the king but is harmful to the people. Thus, new taxes and duties are vexatious to the people.

19. If the king be an enemy of virtue, morality and strength, people should desert him as the ruiner of the state.

20. The king should have three characters -that of the autumn moon to the learned people, that of the summer sun to the enemies, and that of the spring sun to the subjects.

21. The king should not indulge in jokes or sports with the servants. These cause insult to kings and are dangerous to them.

The importance of written document

22. The officer of servant is not to do anything without the king's written order. Nor should the king command anything great or small without written order.

23. & 24. A written document is the best guide, for to err is human.

Both the king who commands without writing and the officer who does anything without written order are thieves.

25. The best is the document which bears the king's seal and hand writing. The document written by the king is of a good validity, which that prepared by ministers is tolerable. That written by the citizens is inferior. But all are valid.

The appointment of the officials

26. The king should, however, appoint officers who are virtues. Well tried and capable of bearing the burden of the administration of justice like bulls.

The essentiality in adopting the ancient customs

27. The king should perform his duty by carefully studying the customs that are followed in countries and that are mentioned in the Sastras, as well as those that are practiced by casts, villages, corporations and families.

28. Those customs that have been introduced in the country, caste or race should be maintained in the same condition, for otherwise the people get agitated.

29. Those whose customs have been received by traditions and were practised by their ancestors are not to be condemned for following those customs, not others.

Exemplary punishment to non-virtuous officials

30. The king should by exemplary punishment deprive those judges and officers of their jurisdiction who without carefully considering the cases pass sentences through fear, greed or passions.

The goal of the king

31. The subjects follow the king, as the rivers the ocean, who investigate the cases according to Dharma by restraining his passions and anger.

32. The king should give up pride, vanity, miserliness, anxiety, and fear and perform his work in order to promote his own interest and should maintain the servants by special gifts, out of love, honour and privilege.

33. A king who desires good (for himself) should always manage things in his kingdom in such a way that the best should not sink in the scale of honour nor even the low should rise (unduly) high in the scale.

34. Even the lesser rulers can attain excellence if they are protectors of all religions. And even the greater rulers get degraded if they destroy morality.

35. It is the king who is the cause of the origin of good and evil in this world. He is the best of all men who attains sovereignty.

The importance of Shukraneeti

36. The Science that was appreciated by the sages like Manu and others, had been incorporated by Bhargava or Shukra in the form of twenty-two thousand Slokas of Neetisara.

37. The king who always studies the abridged text of Shukra becomes competent to bear the burden of state affairs.

38. Those rulers who do not follow Neeti are unfortunate and to go hell either through misery or through cupidity.

*****

Notes: Chapter -1 (Duties of a King)

Sh.No -2: Neetisaram :- Shukra delivers the Sara i.e. the essence or compendium, not the whole treatise.

NeetiShastra:- The end of Neetishastra, as conceived by its first propounder, is here mentioned as being Lokahita or usefulness to human beings. He believed that the precepts of Neeti would conduce to social well-being.

Sh.No -3: Swayambhu:- Here is an indication that Sukra was only one of the many Acharyas who under took the synoptical editions of the vast work of Brahma.

Sh.No -4: *Tarka vistruta* - Extensive because of full logical discussion.

Alpayu - The abridgment was called for by the fact that art is long and life is short.

Bhubhrdadyartham - Princes are specially mentioned here are those to whom Nitisastra was considered to be useful.

Kriyaikadeshabodhini - The scope and province of Neetishastra are here distinguished from those of ordinary Sastras. They have for their subject matter treat of bodhi one aspect *ekadesha* of human affairs. This refers to the principle of the division of labour among scientists and scholars and the necessary appreciation and differentiation of the sciences. Division of labour has both its advantages and disadvantages, and so it is here mentioned that the utility of ordinary specialised Sciences is limited, their horizon being narrow.

Sh.No - 5. Sarvopajeevakam- Neetishastra is thus defined as a synthetic, comprehensive and generalised science (or rather art) of society. Equivalent to sociology in its wide sense, and hence should be considered equivalent to neither Ethics nor a treatise on polity. But to system of morals, (social, economic and political). The scope of this science or art must be wide enough in order that it may offer practical advice as to social well-being. It is, in fact, a recognized principle in modern times that neither Public finance, nor Economics, nor Political science, by itself, is competent to be a guide on the art of living.

Sh.No - 6. a. Neetishastra is specially useful to princes for they hold in their hands the destiny of the peoples, and hence the learning that is calculated to promote human happiness has to be carefully mastered by them.

b. Three uses of Neetishastra are here mentioned and these indicate three aspects of social life, and hence three branches of science. In the first place, this science or art can dictate policies about enemies, and friends and advise international measures. In the second place, it can suggest the arts of winning over the hearts of the subjects and perform the work psychology and ethics by studying human interest and motives as well as the ways of dealing with men. In the third place, it offers lessons on diplomacy and political activities in general by which one can be an able pilot of the ship of state.

Sh.No.-8. The word *vyavahara* has various meanings and is a technical term in jurisprudence. Here it denotes ordinary business, profession, occupation, etc. These lines develop further the idea expressed above that man as an ordinary social and economic being cannot do without *Neetishastra*, whereas he need not necessarily take the help of the other sciences. The universal occupations of man (*sarvalokavyavahara*), the natural, fundamental and essential characteristics of human beings indispensably require for their *sthiti i.e.*, maintenance and order the precepts of *Neetishastra* which is the most general and comprehensive human science.

Neetishastra is the very food of the social organism, its precepts supplying blood to, and helping to form the flesh of, the human society. Like food supplying the primal wants of physical life, it ministers to the fundamental interests of social existence.

Sh.No -9 Sarvasammatam:- Having discussed the comparative merits of the several sciences, the author is describing the universal utility of Neetishastra and dilating on its special importance to the monarch. Morals have to be studied not only by the ordinary men of the world for their common socio-economic interests but also and specially by the state men and politicians who are the guardians of the people. Neetishastra is thus the science regulating social life, economic life and political life, in short, all the departments of human activity.

Sh.No-10: Neetishastra tutors kings to be always on their guard by keeping them well informed of International Politics, and thus prevents the inroads of destroyers on the political organism.

Sh.No-13: In shloka 11 & 12 the author has described the evil effects to a king of not following Neeti, *viz.*, that the state is jeopardised both externally and internally and totters to its fall. Here is described the evil effect to the subject of being *svatantra i.e.*, independent (of Neeti), *viz.*, that he meets with misery and punishment.

Sh.No -15: Bhinnam and akoushalyam:- There are *Sapta anga* or seven factors of the State: - (1) Sovereignty -*Swamy* (2) Ministers and officers -*Amatya* (3) Friends - *Suhrt* (4) Treasure - *Kosha* (5) Kingdom -*Rastra* (6) Fort -*Durga* (7) The Army -*Bala* Each of these factors becomes weak and inefficient *bhinnam* and there is the stamp of *akaushalyam (i.e.,* absence of good and prosperity) on the whole State when the ruler is not well up in Neeti. It is proficiency in Neeti that maintains each department in its proper place and contributes to the order and progress of the body politic. In these lines that aspect of Neetishastra is implied which is equivalent to that branch of the art of politics by which the internal constitution of the State is regulated.

Sh.No- 16 & 17 : Swadharma:- The importance of the king and his authority is here brought out by the fact that it is his separate that keeps each individual subject to the performance of his own duty, and thus peoples the world with really-able and happy inhabitants. For the strict observance of one's own avocations and the religious performance of one's won duties in life are the great promoters of human efficiency and happiness.

Svadharma One's own dharma or duty. These lines contain a praise of the celebrated doctrines of Personal Religion and Individual Morality (as opposed to those of Universal religion and Absolute morality) which form the bedrock of Hindu Sociology, and suggest the theory of *adhikarabheda* or Divisions of men according to their Fitness for the enjoyment of Rights on which the caste system is founded. This is the most fundamental maxim of Hindu social polity that every individual has his own religion and duty, and that religion and duty vary with the position, attainments and capabilities of individuals. This philosophy of the relativity of the duties of man to his position in society is eloquently taught, by Sri Krishna to Arjuna in the Gita.

Sh.No- 19 : The king's *swadharma* or duty is to make the subjects *svadharmanirata* i.e. obedient to their own duties. If the king fails in his own duty, the subject would go astray, each from his own work in life. And this would bring in misery and disorder upon the State. Hence the *Tejakshaya* or diminution of influence and importance.

Sh.No.20: The responsibility of the king to perform his swadharma by enforcing the practice of swadharma among his subjects and to protect them according to the rules of Neetishastra begins from the very moment of his assumption of the royal position.

Buddhya: By artifice or by force or by heroism and not by the ordinary rule of succession. Shukracharya is not a believer in the theory that 'necessity has no law' but maintains that in extraordinary cases also his Shastra must be followed. Neetishastra is unrelenting and extremely rigid in its precepts which cannot be relaxed or compromised even in revolutionary time. For eg. when a throne falls vacant and occupied by an usurper by hook or by crook. The usurper must not wait to have his claim formally recognised and his position well secured, but as soon as he gets the reins of government, he must act upon the rules of Neeti like the legally recognised ruler of normal States. As soon as a revolution is effected, the revolutionists must display their political ability by organizing the administration and establishing security and order in the State. Shukraneeti is here anticipating the sense of political morality manifested in modern times.

Sh.No. 22: There are three classes of kings according to their nature and characteristics (Satvika, Rajasa and Tamasa).

Sh.No: 29: Trividha Manusham janma: here are three classes of men according to their nature and characteristics.

Sh.No: 31: The State is natural and necessary institution. Man is a political animal and cannot prosper unless a relation between sovereign and subjects is established in the society.

Sh.No. 34: These are some elementary notions about king, his functions and his duties which are off repeated in treatises like this. The only peculiarity about these passages is the reference to names of Pauranika kings and the attempt to make the precept concrete by alluding to their lots in life.

Sh.No.38: Almost all the attributes mentioned in shloka 38-40 have been implied or described in the preceding analogies. Thus the functions of the father and the *guru* may be taken under sloka 37, the mother's function is partly that of Yama, and partly that of Varuna . Yama's function has been unnecessarily repeated. Kubera in these lines is a giver, whereas in the preceding account is the protector of wealth. The brother's work was suggested by Agni's function. But the peculiar attribute of *brata* as the sharer of paternal wealth is to be noted.

The only additional function of the king brought forward in these lines is that suggested by the analogy with the friend. The king should be the protector of the person of the subjects, the custodian of their women and wealth, and the keeper of their secrets. But these are the things which people generally try to keep out of the king's reach and interference except under circumstances of extreme necessity, e.g., in revolutionary times or when compelled by self-interest. It is strange that Shukraneeti should place such confidence in the ruler under normal conditions, for it is otherwise full of the most sound and practical advice adapted to the ways of the world.

Sh.No.42: This is a very sound advice, for sometimes "a soft answer turneth away wrath." (Hamlet) Coercion is but a very small part of government, and it is only highest statesmanship that can discover when and what to punish and when and what to pardon. Punishment, after all, is a means to an end, and the victories of kindness are more effective and lasting than those of terror. And so, mercy is the crown and glory of human virtues. Shakespeare's eulogy is well-known.

Sh.No.46: *Kama, krodha* and *lobha* } passions which are ordinarily supposed to be the greatest enemies of moral nature have, according to Sukracharya, their own parts to play in human life and are not absolutely the unalloyed vices they are painted to be.

Sh.No. 48: *Bhumeruparjanam* - Income to be derived from land by the king. The agricultural, (and other economic) functions are prescribed in this phrase.

Karadikaranam rajnam & Independent princes to be made dependent and tributaries. The king should always try to be an overlord by conquering kingdoms and establishing an empire over them, so that their chiefs may be made to pay homage. The advice is imperialistic. The other functions are ordinary and have been often mentioned in the treatise.

Sh.No.58: Angas: Generally known as Vedangani are the six limbs of the Vedas namely *Shiskha, Kalpah, Vyakaranam, Chandah, Niruktah* and *Jyotisham*. They are auxiliaries and supplements to the Vedas. A preliminary training in them is required to acquire mastery over the Vedas, for they treat of the grammar, phonetics, mathematics, etymology, etc., used in the Vedas.

Mimamsa the common name of two of the six systems of philosophy in Hindu-Literature. They are (1) Purva Mimamsa propounded by Jaimini dealing with the rituals of religion, and (2) Uttara Mimamsa or Vedaanta, dealing with esoteric religion. In this line the first is meant, for Vedanta has been included in Anvikshiki or Logic.

Puranani - These are 18 in number, constituting the whole system of Hindu theology and mythology and forming encyclopedia of the learning and wisdom of the ancient Hindus.

Trayi - i.e., trio of sciences— comprising the first three Vedas, the Atharvan is not a Veda but rather a mere appendix to them all. Here Shukracharya gives special meaning to it.

Sh.No.59: *Varta*- It is a practical science prescribing rules *for* the maintenance of family.

Sh.No. 61: Having previously described the system of moral education for a king both as the head of the state and as a private individual, in previous shlokas Shukracharya has drawn, up a syllabus of intellectual training and explained the content of each branch of learning with its utility to man.

Chapter -2 (Functions of King)

Sh.No. 1: *Alpataram*— too small, *i.e.* insignificant, of no importance. This word is contrasted with *mahodayam* the epithet applied to *rajyam* or state.

Mahodayam-of great splendour of eminence,*i.e.*, of considerable importance in size and interests. A *mahodayam* kingdom would thus entail heavy responsibility on the king.

Kimu - what is to be said, *i.e.*, it goes without saying that a vast and flourishing kingdom cannot be managed by an individual without the aid of assistants.

These two lines introduce the idea of the importance of councilors and assistants in public affairs and supply the *rationale* of bureaucratic organisations.

Sh.No. 2: *Naiko*- not alone. The king is a god no doubt, but Hindu Sociology does not make him infallible. The limitations are fully recognised, and moral as well as constitutional restraints are imposed upon him as upon other men.

Artha—a generic term for interests, motives, ends, *i.e.*, whatever minister to the wants of man and satisfy his cravings; here the interests of Society as a political organisation.

Sh.No.3: *Sabhya* etc. - Here are mentioned four classes of persons whose opinions should be studied by the ruler before adopting any measure. He is never to pursue his own ideas only. The Hindu monarch can never be arbitrary.

Ancient Hindu statesmen and philosophers placed restraints upon the king not simply by devising rules of morality and social etiquette to be strictly followed by him as by all other men but also by prescribing regular courses of instruction and training as well as by imposing what may be regarded as the positive and direct checks of a constitutional government.

Sh.No. 4: Here are mentioned some of the evil effects of arbitrary government and one - man - rule. Three classes of evils are enumerated - (1) *anartha* *i.e.*, the miseries and disasters that may befall a people, *e.g.*, poverty, crime oppression, etc., (2) The ruler may be deprived of his *Rashtra* because of his misconduct. The three *Prakruti* or subjects generally may rise in rebellion, and there may be general misrule and anarchy all over the land.

So, in the interests of himself as well as the nation, to prevent all sorts of disorders in the commonwealth as well personal ignominy and loss, the king should think thrice before making himself sole master and realising the condition implied in this verse.

Swatantrya: *I.e.*, the situation in which one is one's own master-the condition or uncharted freedom in which there is nobody to control one's action and dispute one's rights.

Sh.No. 5: Nine sources of human knowledge are enumerated here -I.e., nine classes of intellectual gifts with which man has been endowed and may be equipped. *Purushe Purushe* etc., there are men and men according as the nature and character of the mental outfit are considered for the ingredients of this intellectual frame work are exceedingly varied. And therefore human aptitudes and characteristics are not at all uniform but extremely diverse.

In the first-place sources of knowledge are various and the characteristics of men must vary with the kind of illuminations they can provide for themselves - direct experience of artifice, jugglery or intuition. In the second place, it is not likely that every man should have at his command all these sources of intellectual power. And in the third place, the proportion of each possessed by all men is not the same. Nature does not, in fact, repeat itself in the making of man as in its other operation.

Anubhava- intuitions or inward promptings of the hearts.

Aptavakya- The words of those who may be trusted as infallible authorizes, because of their attainments. *Apta* is a technical term Hindu philosophy denoting the persons who by their spiritual strength as well as gifts of intellect have attain a position in which they can directly visualize the highest truths of the universe, who are in fact *Rishis* capable of 'seeing' even in spite of spatial or temporal obstruction. Their knowledge may thus be regarded as 'revealed', it does not come through observation are inference as that of ordinary men.

Anumana, etc., This list of nine kinds of human knowledge contains also the celebrated four methods of truth- investigation in Hindu logic e.g., *Apta*, *Anumana* (inference), *Prathyaksha* (direct perception) and *Sadrushya* (i.e. *Upamana* analogy, similitude etc.).

Agama - Text books of Shastras, Codes, Scriptures.

Having described the varieties of human intelligence and characters, Shukracharya refers in the next line to the varieties of human affairs and relations.

Sh.No.6: *Vyavahara*- a technical term, in Hindu Social Sciences, and a most charactered word conveying almost any idea. Here it means affairs, relations, conducts, situations, etc.

Sh.No.7-9: In selecting his assistants and advisers the king should consider the following classes of qualifications - (1) Hereditary-In all social relations, family references weight considerably in world. (2) Moral— It is to be seen whether they are free from the ordinary vices of sloth, avarice, etc. and also if their habits of life are religious (*dharmarata*)if they are faithful and devoted to the master's interests and if they are disposed to offering healthy advice. (3) Physical-The assistants

must also be painstaking, indefatigable, capable of undergoing strain and pressure of work *Kleshasaha* as well as bold and courageous *shura*. (4) Intellectual-The councilors of kings must be pre-eminent by their wisdom and experience in order that they may be able to dissuade their masters from bad ways of life and conduct.

(5) Diplomatic- They are to be *priyamvada* i.e., of gentle manners, courteous, affable and graceful in deportment, conversation and relations with kings, etc., i.e., they must be perfect masters of etiquette.

Bhakta devoted. This is both a moral and a political qualification. Devotion and Faithfulness are virtues not simply of private morality—but are very necessary in public life also; for obedience is the bound of rule, and vote of want of confidence is a serious charge against a minister, *nirmatsara* unenvious.

Sh.No.10: This line supplies the sanction for good selections of ministers. Anybody and everybody should not be trusted as councilors.

Instances of failure are here called from the Puranas and the Mahabharata to prove the evil effects of bad company and injudicious selection of ministers.

Sh.No.11: *Baladhikaha*: having considerable prowess. Courage and strength count for nothing if counsels are bad.

Abhimana: -egotism, over-confidence in one's own self. The king should not have too much faith in his own powers but seek the assistance of well-wishers. He should not think it beneath his dignity to be counselled by his friends. Hence the propriety of the term *nirabhimanaha*.

Sh.No.12-14: Some special charges on the state are those men who are morally or intellectually deserving of help.

They are to be respected by grants of scholarship (*bhritya*) , gifts of land or other things (*dana*) and titles of honour or distinction (*mana*). In enumerating the intellectual qualifications entitling a man to such honours and aids Shukracharya mentions perhaps all the varieties of vidya prevalent in his time -(1) *Shruti*—The *Vedas*; (2) *smriti* (3) *Puranas*; (4) *Shastra* (5) *Daiva*- Divination (astrology), (6) *Mantra*- Hymns and incantations, e.g., those of the Atharva-Veda which are efficacious in many social troubles; (7) *Ayurveda*— The science and art of medicine; (8) *Karma kanda*-The religious rites and usages-sacrifices and offerings to gods; (9) *Tantras*. The enumeration of these branches of learning in this connection indicates a comparatively modern stage of socio-political life in two ways. In the first place, the fact that even *karma kanda*, mantra and tantra entitle the persons to distinctions and aids of the state equally as the Shrutis is an index to the great liberalisation of intellect that must have been prevalent at the time. In

the second place the branches of learning must have been many and diversified for long in order that there might be specialists in each.

This is the sanction for stipends and honorariums to scholars and learned men. The above lines suggest a sort of literary pensions granted to qualified men so enable them to devote their whole time and energy to the pursuit of their special investigations. Here is a place for the adoption of the policy of Protection for fostering the national literature, arts and sciences. A state without men of letters is insignificant and unimportant. Hence one of the functions of the state is the direct promotion and encouragement of culture among the people.

Sh.No. 19: Expulsion of the king recommended when he is an enemy of the state.

Sh.No 24: Here is an abstract conception worthy of the most recent times. The Royal seal is the real king, not the person.

Sh.No. 27: In deciding upon a case and performing his *swadharma* viz., the administration of justice, the king should be very circumspect. He should carefully find out the customs that are local, temporal, social, domestic, national, etc.

Sh.No. 28: Shukracharya always advocates the maintenance and preservation of the customs of the folk—a very sound maxim for winning the heart of the people. He is thus not a supporter of the theory of absolute virtues and vices. According to him diametrically opposite practices may be both good if they are customarily followed by certain sections of the community. What is praise worthy in one locality may be condemnable in another. But the king must be a respecter of the laws of nations, and should not abolish the vestiges of past life or national or national characteristics in the mania introducing uniformity.

Sh.No.29. Here Shukracharya is referring to some longstanding customs. If certain usages have been handed down from generation and are practiced among certain people by tradition they are not to be held as offenders. But other persons who have not those traditions are to be punished if found practicing them.

Sh.No. 30: *Smrityarthe:* In order that the judges and officers may remember their offenses in carelessly trying the cases.

Sh.No. 36: Shukracharya follows up the traditions of Manu. There is no mention of Koutilya or Chanakya. It is a remarkable fact that Shukraneeti closely resembles “Manusamhita” in sentiment as well as language, whereas the Arthashastra does not seem to have left any significant trace on the work. This fact ought to be carefully borne in mind in fixing the date of Shukraneeti in particular and chronology of the Neetishastras in general.

*****

ಮಾದರಿ ಪ್ರಶ್ನೆಪತ್ರಿಕೆ/Model question paper

III Semester BCA/BHM Examinations

CBCS Scheme - Language Sanskrit- III

Rajadharma in Shukraneeti and Swastyasamrakshanam

Time: 3Hrs.

Max.Marks:70

Instructions: 1) Answer in Sanskrit/Kannada/ English.

2) Question No. I should be answered in Sanskrit only.

I. समीचीनम् उत्तरम् चित्वा लिखत ।

10X1=10

1. कौटिल्य विरचित अर्थशास्त्रग्रन्थस्य प्रथमः सम्पादकः कः?
अ) शामाशास्त्रिः आ) गणपति शास्त्रिः इ) कृष्णशास्त्रिः ई) शिवशास्त्रिः
2. कौटिल्यस्य मूलनाम किम्?
अ) चन्द्रगुप्तः आ) विष्णुगुप्तः इ) शिवगुप्तः ई) समुद्रगुप्तः
3. महर्षिशुक्राचार्यविरचित ग्रन्थस्य नाम किम्?
अ) विदुरनीतिः आ) चाणक्यनीतिः इ) कामान्दकनीतिः ई) शुकनीतिः
4. भृगुपुत्रः कः?
अ) यास्काचार्यः आ) पिङ्गलाचार्यः इ) शुक्राचार्यः ई) द्रोणाचार्यः
5. धर्मार्थकाममूलं शास्त्रं किम्?
अ) नाट्यशास्त्रम् आ) सङ्गीतशास्त्रम् इ) नीतिशास्त्रम् ई) शिल्पशास्त्रम्
6. तपः कति विधम् ?
अ) त्रयः आ) पञ्च इ) दश ई) सप्त
7. कः रसातलम् प्रतिपेदे?
अ) नहुषः आ) दण्डकः इ) पृथुः ई) वेनः
8. नृपस्य परमो धर्मः किम्?
अ) कोशपालनम् आ) प्रजापालनम् इ) दुर्गपालनम् ई) गृहपालनम्
9. नीतिमान् राजा कथम् आराध्यते?
अ) सुखेन आ) दुःखेन इ) कष्टेन ई) आयासेन
10. शुक्राचार्यस्य अपरं नाम किम्?
अ) बृहस्पतिः आ) स्वयंभूः इ) कौटिल्यः ई) उषना

II द्वयोः प्रबन्धरूपेण उत्तरं लिखत ।

2X10=20

ಯಾವುದಾದರೂ ಎರಡಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಂಧರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿ.

Write an essay on any two of the following.

1. प्रसिद्धनीतिशास्त्रग्रन्थाः ।

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು.

Famous works on Neetishastra.

2. नीतिशास्त्रस्य उगमप्रयोजनौ ।

ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಗಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನ.

Origin and benefits of Neetishastra.

3. शुकनीत्यां द्वितीय अध्यायस्य सारांशं लिखत।

ಶುಕ್ರನೀತಿಯ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.

Write the summary of second chapter in Shukraneeti.

III श्लोकत्रयाणाम् अनुवादं कृत्वा विवृणुत ।

3X4=12

ಯಾವುದಾದರೂ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿ.

Translate and explain any three verses.

1. स्वयंभूर्भगवाँल्लोकहितार्थं संग्रहेण वै।

ತತ್ಸಾರಂ ತು ವಸಿಷ್ಠಾಘೈರಸ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಹೇತವೇ ॥

2. सर्वाभीष्टकरं नीतिशास्त्रं स्यात्सर्वसंमतम् ।

ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಂ ನೃಪಸ್ಯಾಪಿ ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಭುರ್ಯತಃ॥

3. राजदण्डभयाल्लोकः स्वस्वधर्मपरो भवेत्।

ಯೋ ಹಿ ಸ್ವಧರ್ಮನಿರತಃ ಸ ತೇಜಸ್ವೀ ಭವೇದಿಹ॥

4. यद्यप्यल्पतरं कर्म तदप्येकेन दुष्करम् ।

ಪುರುಷೇಣಾಸಹಾಯೇನ ಕಿಮು ರಾಜ್ಯಂ ಮಹೋದಯಮ್ ॥

5. पुरुषे पुरुषे भिन्नं दृश्यते बुद्धिवैभवम् ।

ಆಪ್ತವಾಕ್ಯೈರನುಭವೈರಾಗಮೈರನುಮಾನತಃ॥

IV वाक्यद्वयोः ससन्दर्भं विवृणुत ।

2X4=8

ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಸಹಿತ ವಿವರಿಸಿ.

Annotate any two of the following.

1. धर्मार्थकाममूलं हि स्मृतं मोक्षप्रदं यतः ॥

2. शत्रवो नीतिहीनानां यथाऽपथ्याशिनां गदाः ।

3. विना स्वधर्मान्न सुखं स्वधर्मो हि परं तपः।

4. कुकर्मणा प्रनष्टास्तु दितिजाः कुसहायतः॥

V a) एकमधिकृत्य प्रबन्धरूपेण उत्तरयत ।

1X10 =10

ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಂಧರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿ.

Write an essay on any one of the following.

1. स्वास्थ्यसंरक्षणे आहारस्य प्रामुख्यता ।

ಆರೋಗ್ಯಸಂರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರದ ಮಹತ್ವ.

Importance of food in protection of health.

2. अष्टाङ्गयोगस्य महत्वम् ।

ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದ ಮಹತ್ವ.

Importance of Ashtaangayoga.

b) द्वयोः लघुटिप्पणीं लिखत ।

2X5=10

ಎರಡಕ್ಕೆ ಲಘುಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯಿರಿ.

Write shortnotes on any two.

1. शौचम् ।

2. प्राणायामः ।

3. अरिषड्वर्गाः ।

4. स्नानस्य महत्वम् ।

*****

